

KYMENLAAKSON AMMATTIKORKEAKOULU
Sosiaalian koulutusohjelma / kasvatus- ja perhetyö

Suvi Lehtisare

PROSESSIKUVAUS VISUAALISUUDESTA LAPSEN OHJAUKSESSA

Opinnäytetyö 2012

TIIVISTELMÄ

KYMENLAAKSON AMMATTIKORKEAKOULU

Sosiaalialan koulutusohjelma

LEHTISARE, SUVI	Prosessikuvaus visuaalisuudesta lapsen ohjauksessa
Opinnäytetyö	43 sivua + 4 liitesivua
Työn ohjaaja	Lehtori Virve Remes
Toimeksiantaja	Tampereen kaupunki, OSMO-hanke
Marraskuu 2012	
Avainsanat	kuvat, lapsi, neuropsykiatria, vanhemmat, visuaalisuus vuorovaikutus

Kuvilla ja visuaalisuudella on elämässämme suurempi merkitys kuin huomaamme. Varsinkin lasten ohjauksessa visuaalisuudella on huomattu olevan suuri vaikutus. Tämä opinnäytetyö esitteli erilaisia visuaalisuuteen perustuvia menetelmiä lasten ohjaukseen. Nämä visuaaliset menetelmät juontavat juurensa neuropsykiatriaan ja siihen liittyviin poikkeavuuksiin ja oireyhtymiin. Myöhemmin kuitenkin menetelmien teho ja toimivuus on huomattu myös neuropsykiatrisesti oireettomien lasten kanssa käytettäessä.

Tämä opinnäytetyö oli toiminnallinen, ja sen tavoitteena oli tuottaa käytännöllinen opas vanhemmille. Opas esittelee ja ohjaa käyttämään erilaisia visuaalisuuteen perustuvia menetelmiä lapsen ohjauksessa. Työn tarkoituksena oli tukea vanhemmuutta ja helpottaa lapsen arkea. Tärkeää työssä oli myös lapsen ja vanhemman välisen vuorovaikutuksen paraneminen, sillä usein erilaisten ongelmien perimmäisenä syynä on molemmien puolinen ymmärryksen puute. Visuaalisuuden avulla tähänkin pystytään vaikuttamaan.

Työssä käytettiin lähdemateriaaleina kirjallisuutta aina neuropsykiatriasta kuvalliseen kommunikointiin. Työtä varten myös haastateltiin eri lasten, nuorten ja perheiden parissa työskenteleviä ammattilaisia. Haastattelujen tarkoituksena oli saada tietoa, kuinka visuaalisia menetelmiä käytetään. Opasta varten toteutettiin vanhempien kysely, jossa selvitettiin vanhempien omakohtaisia kokemuksia visuaalisten menetelmien käytöstä.

Visuaalisuus voi olla yksinkertainen ja toimiva apu silloin, kun tuntuu että sanat eivät riitä. Visuaaliset keinot usein rauhoittavat arkea ja molemmien puolinen ymmärrys ja vuorovaikutus paranee. Usein näiden ansiosta turhautunut ilmapiiri katoaa, mikä puolestaan vie mukanaan myös lapsen ongelmakäyttäytymisen.

ABSTRACT

KYMENLAAKSON AMMATTIKORKEAKOULU

University of Applied Sciences

Social Care

LEHTISARE, SUVI

Description of the Process on Visualization in Guidance of Children

Bachelor's Thesis

43 pages + 4 pages of appendices

Supervisor

Virve Remes, Senior Lecturer

Commissioned by

The City of Tampere, OSMO-project

November 2012

Keywords

child, interaction, neuropsychiatry, parents, pictures, visual

Pictures and visualization have bigger significance in our life than we even realize. Visualization has great effect especially when it is used with children. This study introduces different visual methods to help in guiding children. Visual methods originate from neuropsychiatry and disorders based on it. Later their effect and functionality have been discovered also in use with asymptomatic children.

This functional study aimed to create a practical guide for parents. This guide introduces different kinds of methods based on visualization in use with children and guides how to use them. The guide's function was to support parenthood and to make children's everyday life easier. It was also important to improve parent-child interaction, because often the reason behind the problems is lack of understanding. This can be affected by visualization.

Diverse source material has been used in the study. The source material ranges from neuropsychiatric literature all the way to the literature of graphical communications. Different experts who work with children, youth and families were also interviewed for the study. The aim of the interview was to collect information about the use of the visual methods. A questionnaire for parents was also conducted. Its purpose was to find out about parent's personal experiences about visual methods in their everyday life.

Visualization can be a simple and practical solution, when the words are not enough. Visual methods tend to calm everyday routines and to improve reciprocal understanding and interaction. Thanks to this, a frustrating atmosphere will be vanished, which in turn dispels a child's problematic behavior.

SISÄLLYS

TIIVISTELMÄ

ABSTRACT

1	JOHDANTO	6
2	OPINNÄYTETYÖN TAUSTAT	6
	2.1 Yhteistyötaho	7
	2.2 Työn tarve	7
3	OPINNÄYTETYÖN TOTEUTUS	8
	3.1 Työn tavoitteet ja merkitys	8
	3.2 Tutkimusasetelma	9
	3.3 Työn rajaukset	10
	3.4 Prosessin toteutustavat	11
	3.5 Tiedonkeruu	11
	3.6 Aikataulu	12
4	KASPERI II -HANKE	13
	4.1 OSMO-hanke	15
	4.2 Nepsy-hanke	15
5	NEUROPSYKIATRIA	16
6	KEHITYKSELLINEN NEUROPSYKIATRIA	17
	6.1 Tarkkaavaisuus- ja ylivilkkaushäiriö (ADHD)	17
	6.2 Autismin kirjo ja Asperger	18
	6.3 Kielenkehityksen erityisvaikeus (dysfasia)	21
	6.4 Touretten oireyhtymä	22
7	VISUAALISUUS YMPÄRILLÄMME	23
	7.1 Oppimistyylit	23
	7.2 Visuaalisuus oppimisen tukena	24
8	SOSIAALINEN VUOROVAIKUTUS	24
9	KUVAT VUOROVAIKUTUKSEN TUKENA	25

9.1 Kuvien käyttäjät	26
9.2 Kuvien toimivuus	27
10 TYÖN TOTEUTUS	28
10.1 Haastattelut	28
10.2 Vanhempien kysely	29
10.3 Teoriapohja	31
11 OPPAAN TYÖSTÄMINEN	31
11.1 Lähdekirjallisuus	32
11.2 Kirjoitusprosessi	32
12 OPPAAN VISUAALINEN TOTEUTUS	34
12.1 Yhteistyö oppaan visuaalisessa toteutuksessa	35
12.2 Oppaan tarkastus	36
13 ARVIOINTIA JA POHDINTAA	37
LÄHTEET	42
LIITTEET	
Liite 1. Asiantuntijoiden teemahaastattelu	
Liite 2. Vanhempien kyselyn saateteksti	
Liite 3. Vanhempien kyselylomake	

1 JOHDANTO

Visuaalisuutta on ympärillämme enemmän kuin huomaammekaan. Ympäröivä yhteiskuntamme on täynnä kuvia, joita käytämme oppiaksemme uutta, hahmottaaksemme ympäristöämme sekä jäsentääksemme toimintaamme. Kuvat yhdistävät ihmisiä, sillä niiden avulla voimme keskustella sekä pitää hauskaa.

Varsinkin lasten maailmassa kuvilla on suuri merkitys. Lapset ovat luonnostaan hyvin visuaalisesti vastaanottavia ja kiinnostuneita ympäristöstään. Lapset hyötyvät monella tapaa visuaalisista viesteistä. Visuaaliset viestit ovat usein selkeämpiä ja konkreettisempia kuin pelkkä puhe, jolloin lapsen on usein helpompi ymmärtää niitä. Kuvat jäävät myös helpommin mieleen.

Visuaalisuutta voi hyödyntää monin eri tavoin lasten ohjauksessa. On olemassa monenlaisia visuaalisuuteen perustuvia menetelmiä, jotka tukevat muun muassa lapsen oppimista ja parantavat vuorovaikutus- sekä kommunikointitaitoja. Visuaalisilla menetelmillä tarkoitetaan erilaisia visuaalisuuteen perustuvia materiaaleja, joita käytetään avuksi tukemaan lapsen toimintaa ja käyttäytymistä. Tällaisia materiaaleja ovat esimerkiksi erilaiset kuvat ja kortit, päiväjärjestykset sekä ajastimet. Näissä menetelmissä painotetaan hyvin vahvasti positiivista ajattelua sekä ratkaisukeskeisyyttä, joiden takia niillä on usein myönteinen vaikutus myös lapsen itsetunnolle sekä omatoimisuudelle.

Tämän toiminnallisen opinnäytetyön tarkoituksena oli luoda vanhemmille käytännöllinen opas, joka esittelee erilaisia visuaalisia menetelmiä arjen helpottamiseksi. Työn tavoitteena oli oppaan avulla lisätä tietoisuutta visuaalisuudesta lasten ohjauksessa sekä innostaa vanhempia kokeilemaan menetelmiä omassa arjessaan. Opinnäytetyö sisältää prosessikuvauksen oppaan suunnittelusta sekä toteutuksesta. Lisäksi työssä on käsitelty teoriaa neuropsykiatrisista poikkeavuuksista sekä visuaalisuudesta ongelmien tukemisessa.

2 OPINNÄYTETYÖN TAUSTAT

Halusin tehdä opinnäytetyöni Tampereen kaupungille, sillä olen opintojeni puolesta välistä lähtien asunut jo puoliksi Tampereella ja sosionomiksi valmistumiseni jälkeen aion muuttaa paikkakunnalle pysyvämmiin. Minua kehoitettiin olemaan yhteydessä

Tampereen sosiaalialan osaamiskeskus Pikassos Oy:hyn mahdollisuudesta opinnäytetyöhön. Tällöin itselläni ei vielä ollut omaa ideaa opinnäytetyöni aiheeksi, joten lähdin kyselemään aiheita avoimin mielin ja otin mielelläni ehdotuksia vastaan. Ainoa oma toiveeni tällöin oli, että halusin ehdottomasti lähteä tekemään toiminnallista työtä, jossa työstäisin jonkinlaisen produktin. Halusin tehdä jotain, jossa oman työn tulos ja käden jälki näkyisi konkreettisesti. Jonkinlainen opas oli pyörinyt mielessäni jo pitkään.

2.1 Yhteistyötaho

Pikassos Oy:ltä oltiin nopeasti yhteydessä, ja he olivat heti valmiita yhteistyöhön. He ehdottivat työni nivomista heiltä Pikassokselta johdettuun ja koordinoituun Väli-Suomen lasten, nuorten ja perheiden kehittämishanke KASPERI II:n alaiseen kehittämistyöhön. KASPERI II -hankkeella on kuusi alueellista osahanketta, joista Tampereella toimii OSMO-hanke. Kiinnostuin aiheesta ja ilmaisin halukkuuteni lähteä tekemään työtäni OSMO-hankkeeseen liittyen. Sain Pikassokselta OSMO-hankkeen projektityöntekijä Elina Pohjankunnaksen yhteystiedot ja sovin hänen kanssaan tapaamisen, jossa pohdimme työlleni tarkempaa aihetta.

OSMO-hankkeen yhtenä tavoitteena on Nepsy-asiantuntijuuden syventäminen. Tällä tarkoitetaan neuropsykiatrista tukea tarvitsevien lasten, nuorten ja perheiden parissa työskentelevien ammattilaisten osaamisen kehittämistä, syventämistä ja mallintamista. Tarkoituksena on neuropsykiatrisen tiedon ja kuntoutuksen siirtäminen erikoissairaanhoidosta aikaisempaa laajemmaksi osaksi perustasoa. Yhtenä neuropsykiatrisen kuntoutuksen työvälineenä ovat erilaiset visuaalisuuteen perustuvat menetelmät, joiden avulla voidaan auttaa oppimaan uutta, parantaa ymmärrystä, ennakoita, osittaa, motivoita, rauhoittaa, keskustella ja niin edespäin. Nämä visuaaliset menetelmät olivat tulleet minulle jo entuudestaan hieman tutuiksi, sillä olin päässyt tutustumaan niihin edellisessä harjoittelussani lastensuojelun parissa. Kiinnostuin näistä visuaalisista menetelmistä, ja aloimmekin suunnitella työni aiheeksi opasta, joka esittelisi näitä eri menetelmiä ja materiaaleja. Opinnäytetyönäni siis tuotan oppaan visuaalisista menetelmistä Tampereen kaupungille.

2.2 Työn tarve

Aikaisemmin Nepsyn visuaaliset menetelmät oli pitkälti tarkoitettu vain neuropsykiatrisesti oireilevien lasten kanssa käytettäväksi. Nykyisin niiden teho ja positiiviset vai-

kutukset on kuitenkin huomattu myös oireettomien lasten parissa käytettäessä. Visuaalisia materiaaleja pystyy siis hyödyntämään lapsen arjessa myös silloinkin, kun ei ole kysymys varsinaisista neuropsykiatrisista häiriöistä. Tämän vuoksi työni kohderyhmä onkin laaja. Työlleni on tarvetta, jotta visuaalisten menetelmien ja materiaalien käyttö lapsen ohjauksessa tulisi parempaan tietoisuuteen perheiden ja erityisesti vanhempien keskuudessa. Projektityöntekijät olivat varmoja, että oppaastani olisi hyötyä. Opas olisi kätevä tietopaketti, jota olisi helppo jakaa. Tällaista opasta ei löydy entuudestaan, mutta samantyylliselle infopakettille on ollut jo pidempään tarvetta. Projektityöntekijät kertoivat, että jonkinlainen opas on ollut pitkään suunnitteilla, mutta sitä ei ole koskaan ehditty toteuttaa. Työstäni hyötyvät siis molemmat osapuolet, OSMO-hanke saa kaipaamansa oppaan ja minä itselleni opinnäytetyön.

3 OPINNÄYTETYÖN TOTEUTUS

Opinnäytetyö on pitkä ja haastava prosessi, joka lähtee liikkeelle työn merkityksen ja tavoitteiden pohdinnasta. Projektin alkumetreillä täytyy pohtia tarkasti, mitä haluaa työllään toteuttaa. Miksi ja keitä varten työ on merkityksellinen? Työn sujuvuuden kannalta on hyvä miettiä myös prosessin toteutustavat, tiedonkeruumenetelmät sekä alustava aikataulutus valmiiksi.

3.1 Työn tavoitteet ja merkitys

Opinnäytetyöni tavoitteena on tuottaa toimiva ja käytännöllinen opas vanhemmille, jonka avulla on helppo tutustua erilaisiin visuaalisiin materiaaleihin ja niiden käyttöön. Tavoitteena on tuoda menetelmät ammattilaisilta myös ruohonjuuritasolle perheiden omaan käyttöön. Tärkeää olisi, että visuaaliset menetelmät ja niiden vaikutukset tulisivat mahdollisimman monen tietoisuuteen. Pysin tekemään oppaasta mahdollisimman helppolukuisen ja käytännönläheisen, jotta vanhempien olisi sitä mahdollisimman helppo hyödyntää. Opas on tarkoitettu julkaista painetun version lisäksi myös pdf-tiedostoksi Tampereen kaupungin internetsivuille, jotta se tavoittaisi mahdollisimman laajasti kohderyhmän.

Työn tarkoituksena on tukea vanhemmuutta. Se antaa vanhemmille keinoja selviytyä lastensa kanssa arjen haastavissa tilanteissa. Oppaan esittelemien keinojen avulla vanhemmat voivat itse ennaltaehkäistä suurempien ongelmien syntymistä. He pystyvät itse puuttumaan varhain lapsen ongelmakäyttäytymiseen, jolloin korjaavaa ammat-

tiapua ei tulla välttämättä lainkaan tarvitsemaan. Työn merkitys on näin ollen myös lasten arjen helpottaminen. Erityisen tärkeää työssäni on myös lapsen ja vanhemman välisen vuorovaikutuksen paraneminen. Visuaalisista menetelmistä voi muotoutua lapsen ja vanhemman välinen yhteinen mukava asia, joka näin ollen myös parantaa vuorovaikutusta heidän välillään.

Opinnäytetyöni tarkoitus on, että se vastaisi kysymyksiin ”*millaisia visuaalisia keinoja on lapsen ohjaukseen, ja miten niitä käytetään?*”. Oppaassa tulee olla selkeitä ohjeita siihen, kuinka vanhemmat voivat käyttää eri materiaaleja lastensa ohjaamisessa. Oppaan tulisi myös vastata kysymykseen ”*millaisia vaikutuksia näillä keinoilla on lapseen?*”. Tämä antaisi vanhemmille vastauksia siihen, miksi visuaalisia menetelmiä kannattaa käyttää.

3.2 Tutkimusasetelma

Opinnäytetyöni tutkimusmenetelmä on laadullinen tutkimus. Vilkan (2009, 97–98) mukaan laadullisella tutkimusmenetelmällä tehdyssä tutkimuksessa tarkastellaan merkitysten maailmaa, joka on ihmisten välinen ja sosiaalinen. Laadullisen tutkimusmenetelmän erityispiirteenä on se, että sen tavoitteena ei ole totuuden löytäminen. Tutkimuksen tavoitteena on tutkimisen aikana muodostuneiden tulkintojen avulla näyttää esimerkiksi ihmisen toiminnasta tai hänen tuottamistaan kulttuurituotteista jotakin, joka on välittömän havainnon tavoittamattomissa. Välittömän havainnon tavoittamattomissa olevat asiat ovat kuin arvoituksia ja tutkimuksen tavoite on näiden arvoitusten ratkaiseminen.

Koska työssäni korostuu tuotteen suunnittelu, toteutus ja arviointi, on opinnäytetyöni toiminnallinen. Toiminnallinen opinnäytetyö on vaihtoehto ammattikorkeakoulun tutkimukselliselle opinnäytetyölle ja se tavoittelee ammatillisessa kentässä käytännön toiminnan ohjeistamista, opastamista, toiminnan järjestämistä tai järjeistämistä. Se voi alasta riippuen olla esimerkiksi ammatilliseen käytäntöön suunnattu ohje, ohjeistus tai opastus. Toteutustapana voi olla esimerkiksi kirja, kansio, vihko, opas, kotisivut tai muu vastaava. Toiminnallinen opinnäytetyö siis tarkoittaa sitä, että sen tavoitteena on tuottaa jokin konkreettinen tuotos eli produkti, kuten omassa tapauksessani opas. Tämä produkti ei kuitenkaan yksin riitä opinnäytetyöksi. Toiminnallisissa opinnäytetyöissä ei voida kokonaan unohtaa selvityksen tekemistä. Vilka ja Airaksinen (2003, 41–42) kertovat, että toiminnallisena opinnäytetyönä toteutettu tuote ei vielä riitä ammat-

tikorkeakoulun opinnäytetyöksi, vaan ideana on, että osoittaa kykenevänsä yhdistämään ammatillisen teoreettisen tiedon ammatilliseen käytäntöön. Toiminnallisessa opinnäytetyössä tuotteen lisäksi tulee kirjata raportti eli prosessikuvaus produktin suunnittelusta ja toteutuksesta. Toiminnallisen opinnäytetyön raportti on teksti, josta selviää, mitä, miksi ja miten on tehty, millainen työprosessi on ollut sekä millaisiin tuloksiin ja johtopäätöksiin on päädytty. Lukijan tulisi raportin avulla pystyä hahmottamaan koko produkti ilman varsinaisen tuotoksen näkemistä.

3.3 Työn rajaukset

Tuottamani opas on tarkoitettu ensisijaisesti lapsiperheille ja vanhemmille. Ennen visuaalisia menetelmiä on hyödynnetty pitkälti vain neuropsykiatrisesti oireilevien lasten kanssa, mutta koska niiden teho on huomattu myös oireettomien lasten kanssa käytettäessä, on oppaani tarkoitettu kaikille lapsiperheille, myös niille, joilta ei minikäänlaisia diagnooseja löydykään. Opasta pystyvät myös hyödyntämään muut kasvatustalan ammattilaiset, kuten esimerkiksi koulut ja päiväkodit.

Olen rajannut opastani siten, etten painota siinä liikaa neuropsykiatriaa ja siihen liittyviä häiriöitä. Kerron lyhyesti oppaan alussa, mitä neuropsykiatria ja siihen liittyvät häiriöt ovat sekä miten ne yleisimmin ilmenevät. Tämän jälkeen siirrän painopisteen työssäni vahvasti siihen, kuinka visuaalisista menetelmistä hyötyvät kaikki, myös neuropsykiatrisesti oireettomat lapset. Pyrin painottamaan sitä, ettei menetelmien käyttö vaadi minkäänlaista diagnoosia eikä leimaa ketään. Niiden käytöstä ei ole kenellekään haittaa, päinvastoin. Tällä painotuksella pyrin viemään tietoutta mahdollisimman monelle. Prosessikuvaukseni teoriaosuudessa kerron taas tarkemmin neuropsykiatriasta ja sen yleisimmistä häiriöistä. Vaikka oppaassa näitä ei painoteta, koen ne silti aiheeni kannalta tärkeiksi. Niiden pohjalta olen saanut paljon tietoutta työni muihinkin aihealueisiin.

Olen valinnut oppaassa esiteltäviksi menetelmiksi yleisimpiä keinoja, joita neuropsykiatrisessa kuntoutuksessa on noussut esille. Visuaalisuutta voi käyttää hyväkseen mitä erilaisimmilla tavoilla. Esittelemäni menetelmät ovat vain pieni osa monista erilaisista visuaalisista avuista.

3.4 Prosessin toteutustavat

Visuaaliset menetelmät ja kuvien käyttö olivat itselleni jo entuudestaan hieman tuttuja. Olin päässyt tutustumaan visuaalisiin materiaaleihin edellisessä työharjoittelussani. Lähdin myös mielelläni tutustumaan aiheeseen syvemmin, sillä visuaalisuus lapsen ohjauksessa kiinnosti itseäni paljon. Neuropsykiatria oli aivan uutta minulle, ja tietouteni siitä oli hyvin vähäistä.

Koko opinnäytetyöprosessin ajan olen pitänyt päiväkirjaa kaikesta tekemästani ja tapaamisista ynnä muista sellaisista. Pysin kirjaamaan muistiinpanot ylös aina mahdollisimman pian tapaamisten jälkeen, jolloin ne olivat vielä parhaiten muistissa. Minulla oli myös käytössäni oma opinnäytetyölle tarkoitettu vihko, joka kulki aina mukana. Siihen kirjasin aina ideoita ja ajatuksiani ylös sitä mukaa, kun niitä tuli. Kirjasin vihkoon myös kaikkea muutakin projektiini liittyvää tietoa kuten esimerkiksi mahdollisia lähteitä. Myös tietokoneelleni loin oman kansion kaikkea opinnäytetyöhön liittyvää materiaalia varten, jotta kaikki aiheeseen liittyvä tieto pysyi samassa paikassa.

Päätin lähteä työstämään projektiani siten, että tutustuttuani lähdekirjallisuuteen aloin ensimmäiseksi kirjoittaa prosessikuvaukseni teoriapohjaa. Tämä oli mielestäni järkevin ratkaisu, jotta pääsin kunnolla aiheeseen sisälle ja tietouteni aiheesta oli mahdollisimman suuri. Aiheen tultua tutuksi oli helppo lähteä työstämään itse produktia, eli opasta.

3.5 Tiedonkeruu

Koin teorian tiedon etsimisen aluksi todella haastavaksi. Olin päättänyt, etten työssäni haluaisi liikaa painottaa neuropsykiatrisia vaikeuksia, koska visuaalisten menetelmien on todettu hyödyttävän myös neuropsykiatrisesti oireettomia lapsia. Halusin painottaa työssäni sitä, että visuaalisten menetelmien käyttö ei välttämättä vaadi diagnoosia. En kuitenkaan löytänyt tarpeeksi teorian tietoa pelkästä kuvien käytöstä lapsen ohjauksessa. Kun huomasin, että teorian tietoa ei löytynyt riittävästi, päätin alkaa etsiä tietoa myös neuropsykiatrian puolelta. Tämä osoittautuikin hyväksi ideaksi, sillä löysinkin paljon tietoa itse neuropsykiatrisista häiriöistä sekä myös niiden kuntoutuksesta, joissa monissa nostettiin vahvasti esiin visuaalisuuden hyötyjä. Huomasin tällöin neuropsykiatrian tärkeyden työni kannalta ja päätin, että prosessikuvaukseni teoriaosuudessa esittelen tarkemmin neuropsykiatrisia häiriöitä ja kuinka kuvien avulla niihin pystytään

vaikuttamaan. Painotan kuitenkin silti työssäni vielä vahvasti sitäkin, että visuaalisuudesta hyötyvät kaikki, myös neuropsykiatrisesti oireettomatkin.

Halusin saada työhöni myös tarkempaa tietoa itse visuaalisten menetelmien käytöstä, joten päätin haastatella ihmisiä, jotka käyttävät niitä työssään. Halusin haastatella mahdollisimman laajasti eri alojen ammattilaisia, jotta saisin mahdollisimman monipuolisesti näkökulmia visuaalisten menetelmien käytöstä. Käytin siis haastattelua eräänä aineistonkeruumenetelmänä. Toteutin ammattilaisille teemahaastattelun, jossa kysymykset oli lajiteltu teemojen mukaan. Haastattelujen ideana oli saada tietoa ja uusia näkökulmia aiheeseen.

Käytin aineistonkeruumenetelmänä myös kyselylomaketta. Kyselyn suuntasin vanhemmille, joilla on omakohtaisia kokemuksia visuaalisten menetelmien käytöstä. Halusin saada produktiini, oppaaseen, vanhempien omia kokemuksia värittämään sisältöjä sekä toivottavasti myös inspiroimaan muitakin vanhempia kokeilemaan menetelmiä. Työstin vanhemmille kaksisivuisen kyselyn, joka sisälsi monivalinta- sekä avoimia kysymyksiä.

3.6 Aikataulu

Lähestyin ensimmäisen kerran 17.1.2012 sähköpostitse Pikassos Oy:n suunnittelijoita Marianne Aalto-Siiroa ja Anni Kuhalaista, sekä kehittämispäällikköä Mervi Janhusta kyselläkseni mahdollisuutta opinnäytetyöprojektille. Sain heti seuraavana päivänä vastauksen Pikassoksen kehittämispäällikkö Mervi Janhuselta, jossa hän kertoi Pikassoksen auttavan mielellään opinnäytetyöprojektissani, ja hän välitti viestini myös varhaiskasvatuksen erityissuunnittelijalle Seija Junnolle ja kehotti minua olemaan yhteydessä häneen.

Sain Seija Junnolta viestin, jossa hän ehdotti opinnäytetyöprojektini kohdentamista KASPERI II -hankkeen alaiseen OSMO-hankkeeseen. Sain myös projektityöntekijä Elina Pohjankunnaksen yhteystiedot, jotta voin olla häneen yhteydessä, jos aihe kiinnostaa. 6.2.2012 otin yhteyttä Seija Junnoon ja Elina Pohjankunnakseen ja kerroin halukkuudestani lähteä tekemään opinnäytetyötäni OSMO-hankkeen alaisuuteen.

Tapasin projektityöntekijä Elina Pohjankunnaksen ensimmäisen kerran kasvotusten 27.2.2012, jolloin pohdimme mahdollisia aiheita työlleni. Kerroin halukkuudestani

lähteä työstämään toiminnallista projektia, jossa voisin tuottaa jonkin produktin. Jonkin aikaa eri aiheita pohdittuamme päädyimme keskustelemaan OSMO-hanketta edeltäneen Nepsy-hankkeen visuaalisista menetelmistä, joita myös OSMO-hanke painottaa projektissaan. Ne alkoivat kiinnostaa itseäni kovasti, ja Elinakin kertoi heidän tarpeestaan jonkinlaiselle oppaalle. Näin päätimme opinnäytetyöni aiheeksi visuaaliset menetelmät ja Elina lupautui minulle projektini henkilökohtaiseksi ohjaajaksi.

Suunnitelmaseminaarini pidin keväällä 15.5.2012. Esittelin opinnäytetyöni tutkimussuunnitelman ohjaavalle opettajalleni ja kanssaopiskelijoille. Sain seminaarista muutamia uusia ideoita työhöni.

16.5.2012 allekirjoitimme OSMO-hankkeen projektipäällikkö Milja Koljosen kanssa sopimukset opinnäytetyöstäni. Näin aiheeni oli nyt virallinen. Jotta pystyisin toteuttamaan vanhempien kyselyn, minun tuli hakea Tampereen kaupungilta tutkimuslupaa. Lupa myönnettiin minulle 14.6.2012.

Ammattilaisten haastattelut toteutin kesäkuun puolella välissä kahden viikon sisällä. Vanhempien kyselyt toteutettiin kesä- ja heinäkuun vaihteessa. Kyselyn vastausaika päättyi 9.7.2012.

Kesäkuun alussa aloin etsiä teoriatietoa ja materiaalia työlleni. Prosessikuvaukseni teoriapohjaa kirjoitin kesä- ja heinäkuun ajan. Saatuaani työni teoriapohjan valmiiksi aloin suunnitella itse produktin eli oppaan sisältöä. Opasta työstin koko elokuun. Alkukuusta kirjoitin opasta ja loppukuusta aloitimme oppaan visuaalisen toteutuksen. Opas sai visuaalisen muotonsa syyskuun alussa. Sitä tarkastettiin ja korjailtiin syyskuun ajan ja lokakuussa opas sai viimeisen muotonsa.

4 KASPERI II -HANKE

KASPERI II on Väli-Suomen lasten, nuorten ja perheiden palveluiden kehittämishanke. Se on jatkoa Väli-Suomen alueella 1.1.2009–31.10.2010 toteutetulle KASPERI-kehittämistyölle ja se toteutetaan aikavälillä 1.11.2011–31.10.2013. KASPERI II -hanke muodostuu kuudesta maakunnallisesta osahankkeesta, joissa osallisina on 68 kuntaa ja neljä sairaanhoitopiiriä viiden maakunnan alueella. Hanketta hallinnoi Tampereen kaupunki, joka ostaa hankekoordinaation ja -johtamisen Pikassos Oy:ltä. Pikassos Oy on Tampereella toimiva sosiaalialan osaamiskeskus. KASPERI II -

hankkeen kehittämisalueita ovat ennaltaehkäisevät palvelut, erityinen tuki peruspalveluissa ja intensiivimallit. Kaikkien näiden kehittämisalueiden yhteydessä kiinnitetään huomiota kotiin ja kehitysympäristöihin, kuten kouluihin ja päiväkoteihin, vietäviin palveluihin ja niiden kehittämiseen osana lasten, nuorten ja perheiden palveluja. Myös se, miten palvelutarpeen arviointi ja palveluohjaus tapahtuvat sekä miten asiakaslähtöiset palveluprosessit muodostuvat ovat tärkeitä huomion kohteita.

KASPERI II:n kuutta osahanketta yhdistävät kehittämistyön ensimmäisestä vaiheesta tutut tavoitteet, joita ovat:

1. Lasten, nuorten ja perheiden palveluja uudistetaan laajempaan kokonaisuutena perinteiset sektorirajat ylittäen. Vahvistetaan lasten, nuorten ja lapsiperheiden osallisuutta palvelujärjestelmässä.
2. Erityispalveluja kehitetään tukemaan peruspalveluja. Luodaan uusia työkäytäntöjä ja toimintakonsepteja ehkäisevän lastensuojelun alueelle, jolloin paine erityispalveluihin vähenee.
3. Tuodaan palvelut suoraan lasten ja nuorten kehitysympäristöihin perhekeskustoiminnan ideologian mukaisesti.
4. Henkilöstön osaamista parannetaan ja kehitetään työtapoja uudistettavien palvelurakenteiden ja kehitettävien uusien palvelujen edellyttämällä tavalla. Kehitetään myös ylisektoriaalisten palvelukokonaisuuksien johtamista.

Yhteisten tavoitteiden lisäksi jokaiselle osahankkeelle on asetettu omat tavoitteet, joissa yhdistyy alueellistentoimijoiden, kuntien ja kuntayhtymien sekä KASTE-ohjelman, eli sosiaali- ja terveydenhuollon kansallisen ohjelman, kehittämisintressit. Osahankkeet tekevät alueillaan tiivistä yhteistyötä mm. kuntien, tutkimus- ja oppilaitosten sekä järjestöjen ja muun kolmannen sektorin kesken. Osahankkeet tekevät myös hankkeiden välistä jatkuvaa yhteistyötä sekä vertailevaa arviointia tavoitteiden saavuttamiseksi. (Kasperii II.)

4.1 OSMO-hanke

OSMO-hanke, eli osaamisverkostosta monimuotoinen tuki lasten ja nuorten kehitysympäristöihin, on KASPERI II -hankkeen osahanke Tampereen seudulla. Hankkeessa mukana olevat kunnat ovat Tampere, joka hallinnoi hanketta, Lempäälä, Pirkkala sekä Sastamalan perusturvakuntayhtymä. OSMO-hankkeen tarkoituksena on kehittää lasten, nuorten ja perheiden palveluja näillä alueilla.

OSMO-hankkeen keskeisiin tavoitteisiin ja tehtäviin kuuluu ensinnäkin verkostoyhteistyötavan rakentaminen. Sen tarkoituksena on kehittää ja mallintaa kotiin, varhaiskasvatukseen, kouluun ja muihin kehitysympäristöihin vietäviä oikea-aikaisia tukitoimia muuttuviin olosuhteisiin sopeutuvalla verkostoyhteistyöllä. Se pyrkii myös selkeyttämään tukea tarvitsevien lasten, nuorten ja perheiden palveluohjausta ja yhtenäistämään monitoimijaisia palveluketjuja. OSMO:n tavoitteena on myös Nepsy-asiantuntijuuden syventäminen. Tämä tarkoittaa neuropsykiatrista tukea tarvitsevien lasten, nuorten ja perheiden parissa työskentelevien ammattilaisten osaamisen, työtapojen, yhteistyökäytänteiden sekä johtamisen kehittämistä, syventämistä ja mallintamista. Tarkoituksena on varmistaa verkostoyhteistyön keinoin, että palveluprosessit mahdollistavat Nepsy-lapsille ja -nuorille oikea-aikaiset, tarvittavat tukitoimet, Nepsy-perheille vertais- ja asiantuntijatuken peruskehitysympäristöissä sekä Nepsy-lasten ja -nuorten kanssa työskenteleville riittävän osaamisen. Viimeisenä tavoitteena on osaamisverkon mallintaminen ja monistaminen. Nepsy-kohderyhmän kautta mallinnetaan, miten monitoimijainen osaamisverkosto voi sektorirajat ylittäen tukea tavoitteellisesti ja monimuotoisesti lasta, nuorta ja hänen perhettään erilaisissa kehitysympäristöissä kasvun ja kehityksen kaikissa vaiheissa. (Osmo-hanke.)

4.2 Nepsy-hanke

Nepsy-hanke kuului ensimmäisen KASPERI-projektin osahankkeisiin. Nepsy-hankkeen tavoitteena oli neuropsykiatrisen tiedon ja kuntoutuksen siirtäminen erikoissairaanhoidosta aikaisempaa laajemmaksi osaksi perustasoa. Hankkeessa tuettiin autismikirjo-, ADHD/ADD- sekä Tourette-lasten ja -nuorten kehitystä sekä kehitysympäristöjä, joista keskeisimpiä ovat koti, päivähoito, koulu ja harrastukset. Nepsy-hankkeen ideana oli kehittää käytännönpalveluja yhteistyön keinoin moniammatillisuutta painottaen ja sektorirajoja ylittäen.

Nepsy-hankeeseen kuului runsaasti konkreettista tietoa ja materiaaleja, kuten esimerkiksi kuvia, taulukoita, tarroja ja ajastimia. Materiaalit osoittivat monipuolisuutensa siinä, että niitä pystyi hyödyntämään kaikennäköisissä arjen pulmatilanteissa silloinkin, kun ei ollut kysymys varsinaisista neuropsykiatrisista häiriöistä. OSMO-hanke jatkaa Nepsy-hankkeessa kehitettyjen hyvien käytäntöjen ylläpitämistä ja juurruttamista. (Nepsy-hanke.)

5 NEUROPSYKIATRIA

Nepsy tulee sanasta neuropsykiatria. Neuropsykiatria on lääketieteen haara, joka käsittelee hermostollisten prosessien ja psykiatristen häiriöiden välisiä yhteyksiä sekä sopeutumista sairauteen tai vammaan (Numminen & Sokka 2009, 229). Se on oppi niistä psyykkisistä häiriöistä, joita aivojen vaurio tai poikkeava toiminta aiheuttavat mieleen, kognitioon, emootioihin ja käyttäytymiseen (Juva, Hublin, Kalska, Korkeila, Sainio, Tani & Vataja 2011, 17). Neuropsykiatrian perustana on tieto mielen ja aivojen erottamattomuudesta (Schopp & Kaartinen, 3). Neuropsykiatrisen ajattelun mukaan psyykkisten häiriöiden taustalla on aivojen hermoverkkojen häiriintynyt toiminta. Kun aivot vaurioituvat esimerkiksi paikallisen aivovaurion, kuten aivovamman tai aivohalvauksen seurauksena, aiheuttaa vaurio tavallisesti paitsi motoriikkaa ja kognitiota, myös emootiota ja käyttäytymistä säätelevien rakenteiden vaurioita ja toimintahäiriöitä.

Neuropsykiatriset häiriöt ovat keskushermoston kehityksellisiä häiriöitä, joiden merkittävä taustatekijä on perinnöllisyys. Niiden vaikeusaste vaihtelee yksilöiden välillä, minkä lisäksi niihin sopivia piirteitä esiintyy väestössä ilman diagnosoitavia häiriöitä. (Kaljunen 2011, 7.) Häiriöt vaikuttavat laaja-alaisesti yksilön elämään. Niihin liittyy vaikeuksia muun muassa sosiaalisessa vuorovaikutuksessa, kielellisessä ja ei-kielellisessä viestinnässä, omantoiminnan ohjauksessa sekä tunnesäätelyssä.

Neuropsykiatrisilla häiriöillä on valitettavan usein tapana kasautua yhdelle henkilölle. On hyvin yleistä, että neuropsykiatrisesti oireilevilla yksilöillä diagnosoidaan useampi häiriö samanaikaisesti. Häiriöitä esiintyy enemmän pojilla kuin tytöillä. Häiriöiden esiintymisluvut ovat olleet viime vuosikymmenellä selvässä nousussa, todennäköisemmin johtuen siitä, että lisääntyneen tiedon myötä häiriöitä tunnistetaan aiempaa paremmin. (Kaljunen 2011, 7.)

6 KEHITYKSELLINEN NEUROPSYKIATRIA

Neuropsykiatrisia sairauksia on paljon. Itse keskityn työssäni vain kehityksellisen neuropsykiatrian häiriöihin, joihin kuuluu esimerkiksi ADHD/ADD, autismikirjon häiriöt ja Asperger, kielenkehityksen erityisvaikeudet sekä Touretten oireyhtymä. Kehitykselliset häiriöt ilmenevät jo lapsuudessa ja osalla oireet jatkuvat nuoruuteen ja aikuisuuteen asti. Työni painottuu lapsiin ja lapsiperheisiin, minkä vuoksi olen rajannut aiheeni lapsilla esiintyviin kehityksellisiin häiriöihin. Seuraavaksi esittelen tarkemmin ADHD:ta, autismin kirjoja ja Aspergeriä, dysfasiaa sekä Touretten oireyhtymää, sillä ne ovat eräitä yleisimmistä häiriöistä, ja niitä on tuettu myös Nepsy-hankkeessa.

6.1 Tarkkaavaisuus- ja ylivilkkaushäiriö (ADHD)

Tarkkaavuushäiriö on neurobiologinen kehityksellinen häiriö, jossa perimän ja ympäristötekijöiden vuorovaikutus on merkittävä (Juva ym. 2011, 207). Tarkkaavuushäiriöstä kärsivällä on pitkäkestoisia tai pysyviä vaikeuksia säädellä tarkkaavaisuuttaan, hillitä yllykkeitään ja ohjata toimintojaan. Nämä vaikeudet haittaavat useilla eri elämäntilanteilla ja useissa tilanteissa. Tarkkaavuushäiriöstä käytetään tavallisesti kirjainyhdistelmää ADHD. Lyhenne tulee englannin kielen sanoista Attention Deficit Hyperactivity Disorder. Sillä tarkoitetaan melko moninaista tarkkaavaisuuden ongelmien ryhmää, joka ilmenee muun muassa tarkkaavaisuuden vaikeutena, ylivilkkauteena, impulsiivisuutena, levottomuutena ja häiritsevänä käyttäytymisenä. (Numminen & Sokka 2009, 99.)

Tarkkaavuushäiriön pääoireet voidaan jakaa kolmeen ryhmään: tarkkaavuuden ja toiminnanohjauksen ongelmat, ylivilkkaus ja impulsiivisuus. Henkilöllä voi olla joko pääasiallisesti tarkkaavaisuushäiriö tai ylivilkkaus-impulsiivisuushäiriö tai yhdessä molemmat (Mannström-Mäkelä & Saukkola 2008, 15). Useimpien henkilöiden oirekuva on tasaisesti jakautunut näihin kaikkiin ryhmiin. Silloin kun vaikeudet ilmenevät pelkästään tarkkaavaisuudessa, ilman ylivilkkautta ja impulsiivisuutta, käytetään siitä nimitystä ADD (Attention Deficit Disorder). Tarkkaamattomuuden ja impulsiivisuushyperaktiivisuuden erottaminen toisistaan on perusteltua sikäli, että tarkkaamattomuuteen on havaittu liittyvän usein oppimisen ongelmia, kun taas impulsiivisuushyperaktiivisuus näyttää liittyvän käytöshäiriöihin (Kerola 2001, 26).

Tarkkaavaisuushäiriöiden syitä ei vielä kovin hyvin tunneta. Kuitenkin tiedetään, että perimän ja ympäristötekijöiden vuorovaikutus on merkittävä. Tarkkaavaisuushäiriön riskiä lisääviä ympäristötekijöitä tiedetään olevan hyvin pieni syntymäpaino, synnytykseen liittyvät vammat, vastasyntyneen hapenpuute ja veren pieni glukoosipitoisuus sekä äidin raskaudenaikainen tupakointi, alkoholin käyttö ja stressi. (Juva ym. 2011, 207.) Vain harvoin tarkkaavaisuushäiriöiden taustalla on jokin tietty yksittäinen tekijä. Näyttäisi pikemminkin siltä, että perimä, ympäristö ja vuorovaikutussuhteet yhdessä vaikuttavat siihen, miten lapsen vaikeudet näyttäytyvät arjessa. (Numminen & Sokka 2009, 100.)

Muiden kehityksellisten häiriöiden tavoin tarkkaavaisuushäiriön oireet on havaittavissa jo lapsuudesta lähtien, ja ne vaihtelevat eri ikäkausina. Osalla oireet jatkuvat nuoruuteen ja aikuisuuteen asti. Oireet muuttuvat usein kehityksen myötä, esimerkiksi ylivilkkaus vähenee useimmiten iän myötä, ja myös sosiaaliset paineet muokkaavat oireita. Tarkkaavaisuushäiriön diagnoosia varten edellytetään, että oireet ovat alkaneet ennen seitsemän vuoden ikää ja kestäneet ainakin puoli vuotta sekä esiintyneet erilaisissa tilanteissa kuten kotona ja koulussa (Kerola 2001, 26).

Tarkkaavaisuushäiriö on lasten ja nuorten yleisin neuropsykiatrinen häiriö. Sitä esiintyy noin 3 - 5 prosentilla väestöstä Suomessa. (Numminen & Sokka 2009, 99.) Oireita, ilman varsinaista diagnoosia, esiintyy selvästi suuremmalla määrällä. ADHD on yleisempää pojilla kuin tytöillä, kun taas puolestaan ADD on yleisempää tytöillä.

6.2 Autismin kirjo ja Asperger

Autismi on aivojen neurologisen kehityksen häiriöön perustuva oireyhtymä, joka ilmenee ja arvioidaan käyttäytymisen perusteella. Autismin kirjoon kuuluu hyvin erilaisia oireyhtymiä, joissa älyllinen ja toiminnallinen taso sekä kapasiteetti vaihtelevat paljon. Autismin kirjoa yhdistäviä oireita ovat sosiaalisen vuorovaikutuksen ja kommunikoinnin pulmat, oudot käyttäytymismuodot sekä aistimusten erilaisuus. (Juva ym. 2011, 216.) Kyse on ryhmästä monenlaisia diagnooseja, joita yhdistää se, että ne rajoittavat sosiaalisten taitojen kehittymistä (Numminen & Sokka 2009, 151). Yleisimpiä autismin kirjoon kuuluvia oireyhtymiä ovat Aspergerin oireyhtymä ja autistinen häiriö.

Asperger eroaa autismista lähinnä siinä, että sen toteamisikä on myöhäisempi. Autismin oireet nimittäin tulevat esille jo kolmen ensimmäisen ikävuoden aikana, kun taas Aspergeriin ei liity yleistä kehityksen viivästymää varhaislapsuudessa. Lisäksi Asperger-diagnosoidun henkilön kykyprofiili ulottuu lievästä älyllisestä kehitysvammaisuudesta lahjakkaaseen tasoon, kun taas autisteista 70 - 75 % on älyllisesti kehitysvammaisia. (Juva ym. 2011, 216.)

Autismi on voimakkaasti toimintakykyä määrittävä tila ja tästä syystä useimmilla autisteilla on selviä toimintakykyrajoitteita. Vaikka vaikeudet voivat ilmetä mitä moninaisimmin tavoin, tiettyjä yleisiä piirteitä voidaan erottaa. Näitä yleisimpiä piirteitä ovat sosiaalisen vuorovaikutuksen vaikeudet, kommunikaatio-ongelmat, rituaalikäyttäytyminen, rutiinit sekä poikkeava reagointi aistiärsykkeisiin. (Numminen & Sokka 2009, 156.)

Sosiaalisen vuorovaikutuksen vaikeudet tulevat esiin vuorovaikutuksen eri osalualueilla. Keskeisimmät vaikeudet ovat katsekontaktissa, ei-kielellisen kommunikaation, kuten kehon liikkeiden, asentojen ja ilmeiden tulkinnassa ja tuottamisessa sekä tunteiden ja toisten ihmisten ajatusten ymmärtämisessä. Autistinen henkilö usein välttää katsekontaktia, on kyvytön käyttämään sosiaalisia signaaleja ja häneltä puuttuu kyky vastavuoroisuuteen sosioemotionaalisisessa toiminnassa.

Kommunikaatio-ongelmat ovat autismissa hyvin yleisiä. Autistisella henkilöllä on usein vaikeutta kielellisten taitojen kommunikatiivisessa käytössä, taitamattomuutta vastavuoroiseen keskusteluun osallistumisissa sekä kyvyttömyyttä äänenpainon ja korostusten muuttamiseen puheilmallisessa. Autistisen puhe on usein hyvin kaavamaista, joskus myös kirjakielistä puhetta tai ulkoa opittujen sanojen ja lauseitten toistelua. (Launonen & Korpijaakko-Huuhka 2009, 170.)

Autistisilla henkilöillä on usein hyvin rajoittuneita, toistuvia käyttäytymismuotoja ja mielenkiinnon kohteita. Rituaalikäyttäytymistä voi esiintyä monissa muodoissa, mutta usein ne liittyvät joko liikkeisiin tai yksityiskohtiin. Autistisen ihmisen kiinnostuksen kohteet ovat hyvin dominoivia ja joustamattomia. He näyttävät vastustavan kaiken uuden oppimista ja ovat ikään kuin urautuneet toistamaan samoja käyttäytymismalleja. Autistisen ihmisen aistimaa maailmaa voi ehkä kuvata sanalla kaottinen. Hänen käyttäytymistään voidaan tulkita siten, että samoja käyttäytymismuotoja toistamalla hän pyrkii luomaan tähän kaaokseen tuttuutta ja järjestystä. (Launonen & Korpijaak-

ko-Huuhka 2009, 172.) Tämän takia pysyvät rutiinit ovat erityisen tärkeitä autistisille henkilöille.

Autismissa omana oireryhmänä on mainittu vielä poikkeavia reaktioita aistiärsyksiin. Käytännön tilanteissa tämä poikkeavuus saattaa tulla esiin muun muassa siten, että autistinen henkilö pitelee korviaan suojautuakseen joiltakin ääniltä ja kaihtaa tietynlaisia kosketusaistimuksia. (Launonen & Korpijaakko-Huuhka 2009, 171.)

Autistisella ihmisellä on alentunut tai täysin puuttuva kyky ymmärtää toista ihmistä ja erityisesti sitä, että toinen ihminen ajattelee tai tuntee. Tämä perustuu mielen teorian kehittymättömyyteen. (Numminen & Sokka 2009, 155.) Mielen teoriolla viitataan usein kykyyn selittää omia ja toisen mentaalisia tiloja sekä tunnistaa ja ymmärtää toisen ihmisen ajatuksia, uskomuksia, haluja ja intentioita toisen käyttäytymisen selvittämistä ja ennakoimista varten. Kyseinen taito välittää myös tiedon siitä, että toisen mielen tila on eri asia kuin oman mielen tila. (Juva ym. 2011, 219.) Autismin kirjossa mielen teorian ongelmat näyttävät hankaluutena ymmärtää toisen mielen maiseman erilaisuutta ja muodostaa oletuksia toisen ajatuksista, tunteista ja muista mentaalisista tiloista. Esimerkiksi Aspergerissä ongelmaa on kuvattu vaikeutena asettua toisen asemaan ja kuvitella, minkälaiselta oma toiminta näyttää ja tuntuu toisen näkökulmasta. (Juva ym. 2011, 220.) Tätä kutsutaan mielen sokeudeksi.

Autistisen henkilön ajatusmaailma perustuu pitkälti yksityiskohtiin. Koherenssiteorian mukaan autistinen ihminen havaitsee ympäristönsä yksityiskohtina eikä ajattelussaan muodosta kokonaisuuksia (Kerola 2001, 22). Tällaiseen heikkoon sentraaliseen koherenssiin saattaa liittyä vaikeutta ikään kuin nähdä metsä puilta, lukea rivienvälistä tai tavoittaa suurempi kokonaiskuva, mikä kaikki ilmentää jonkinlaista kontekstisokeutta (Juva ym. 2011, 221).

Eksekutiivinen teoria selittää autistisen ihmisen oman toiminnan ohjaamisen vaikeutta. Autismin kirjon häiriöissä esiintyy usein merkittäviä toiminnanohjauksen ongelmia etenkin toiminnan joustavuudessa, organisoinnissa ja suunnittelussa. Nämä ilmenevät arkitoiminnoissa muun muassa juuttuvuutena ja psyykkisenä jäykkyytenä sekä toisiinsa aloitteellisuuden ja päätöksenteon vaikeuksina. Aspergerissä kuvataan toisinaan esiintyvän myös pidäkkeetöntä ja impulsiivista reagoituvuutta, joka yhdistettynä suhteelliseen oiretiedostuksen niukkuuteen voi hankaloittaa erityyppisiä sosiaalisia toi-

mintoja ja vaikuttaa tunteiden kontrollointiin ja säätelyyn etenkin stressaavissa tilanteissa. (Juva ym. 2011, 221.)

Autismin taustalta löytyy monia selittäviä tekijöitä. Häiriön arvellaan juontavan aivojen kehityksen varhaisimmista vaiheista ja vaikuttavan aivorungon ja mesolimbisen alueen toimintajärjestelmään (Kerola 2001, 21). Muita selittäviä tekijöitä ovat muun muassa perinnölliset tekijät, raskausajan vauriot, kromosomipoikkeamat, syntymässä syntyneet vauriot sekä syntymän jälkeiset vauriot.

6.3 Kielenkehityksen erityisvaikeus (dysfasia)

Dysfasia tarkoittaa kielenkehityksen erityisvaikeutta. Nimike toimii yläkäsitteenä vaikeille kielen- ja puheenkehityksen häiriöille. (Numminen & Sokka 2009, 64.) Dysfasia ilmenee erityisesti puheen tuottamisen ja/tai ymmärtämisen vaikeutena. Dysfaattisen lapsen kielen ja puheen kehitys viivästyy tai on poikkeavaa. Sanaston, lauseiden, käsitteiden ja kieliopin oppiminen on hidasta. (Kerola 2001, 23.) Dysfasian vaikeusaste vaihtelee suuresti. Lievästi dysfaattinen lapsi voi selvitä arkipäivän puhetilanteista hyvin, kun taas vaikeasti dysfaattinen lapsi saattaa olla täysin puhumaton eikä ymmärrä toisten puhetta lainkaan. (Hyytiäinen-Ruokokoski 2001, 6.)

Dysfaattisella lapsella on usein kielihäiriönsä lisäksi muita neurologisia ongelmia, kuten hahmotushäiriöitä, tarkkaavuuden ylläpidon ongelmia ja toiminnan aloittamisen ongelmaa sekä jonkinlaista kömpelyyttä (Hyytiäinen-Ruokokoski 2001, 7). Usein kouluikänsä tultaessa lapsen vaikeudet ilmenevät myös lukemisen ja kirjoittamisen, sekä ymmärtämisen vaikeutena. Usein myös muiden oppiaineiden, kuten matematiikan ja vieraiden kielten oppiminen voi olla hankalaa. Kielelliset vaikeudet voivat vaikuttaa myös sosiaaliseen vuorovaikutukseen, sosiaalisiin taitoihin ja tunteiden säätelyyn (Juva ym. 2011, 236).

Dysfasiassa on kysymys keskushermoston vaurioista tai toimintahäiriöistä. Keskushermoston kehitystä ohjaa merkittävästi perintä, jonka arvellaan olevan yleisin dysfasiaa aiheuttava riskitekijä. (Kerola 2001, 23.) Dysfasian syntyyn voivat vaikuttaa myös raskauden, synnytyksen tai imeväisiän aikana aiheutuneet keskushermoston vauriot tai toimintahäiriöt.

Puheen ja kielen kehityksen häiriöt ovat suurin alle kouluikäisten lasten kehityshäiriöryhmä. Niitä esiintyy eri selvitysten mukaan ainakin lievinä noin 3 - 7 %:lla 3 - 6-vuotiaista lapsista. (Numminen & Sokka 2009, 58.) Dysfasian diagnosointi on viime vuosina tarkentunut, mikä on yksi syy dysfaattisten lasten määrän kasvuun.

6.4 Touretten oireyhtymä

Touretten oireyhtymä eli Touretten syndrooma (TS) on neurologinen häiriö, jolle ovat luonteenomaisia nykimisoireet eli ticit (Nurmi & Pesonen 2006,7). Nykimisoireet ovat tahdosta riippumattomia, äkillisiä, nopeita, toistuvia, rytmittömiä ja kaavamaisia motorisia liikkeitä tai äännähdyksiä (Gillberg 2001, 15).

Nykimisoireet voidaan luokitella kahteen pääryhmään, motorisiin ja vokaalisiin eli äänellisiin nykimisoireisiin. Sekä motoriset että äänelliset oireet taas jaetaan yksinkertaisiin ja monimuotoisiin. Yksinkertaiset motoriset nykimiset ovat äkillisiä, lyhyitä yhden lihaksen tai tietyn lihasryhmän liikkeitä. Tällaisia ovat muun muassa silmien räpyttely, suun avaaminen, irvistäminen, huulien nuoleskelu ja olkapäiden kohottaminen. Monimuotoiset motoriset nykimiset puolestaan ovat laajoja, koordinoituja ja perättäisiä useiden lihasryhmien liikkeitä, kuten hyppely ja tanssimaiset liikkeet. Joskus monimuotoiset oireet ilmenevät toisten liikkeiden matkimisena. (Juva ym. 2011, 228.)

Yksinkertaiset äänelliset nykimisoireet ovat lyhyitä oireita, kuten esimerkiksi rykiminen, yskiminen, niiskutus, hyminä, viheltely tai koiran haukkumista muistuttava ääntely. Monimuotoiset äänioireet voivat olla kaikupuhetta, omien tai toisten sanojen toistamista ja äärimmäisessä muodossaan törkypuhetta eli tahatonta kiroilua tai säädytöntä puhetta. (Juva ym. 2011, 228.)

Juuri ennen nykimisoireen esiintymistä Tourette-henkilö saattaa tuntea ennakkooireina erilaisia tuntoaistimuksia kohdassa, jossa oireet ilmenevät. Nykimiset tuntuvat mahdottomilta vastustaa, mutta ne ovat yleensä tukahdutettavissa joksikin aikaa. (Gillberg 2001, 17.) Toisaalta taas pitkän estämisen jälkeen oireet voivat ilmetä tavalista voimakkaampina.

Touretten oireyhtymän diagnosointikriteereinä ovat seuraavat: potilaalla tulee olla useita motorisia nykimisoireita sekä vähintään yksi äänioire. Potilaan ensimmäiset oireet ovat ilmenneet ennen 18 vuoden ikää. Nykimisoireita on useita kertoja päivässä

tai jaksoittain vuotta pidempänä ajanjaksona, mutta ne voivat välillä myös hävitä muutamiksi viikoiksi tai kuukausiksi, kuitenkin korkeintaan vain kolmeksi kuukaudeksi. Oleellista on, että oireet hankaloittavat potilaan jokapäiväistä elämää. (Nurmi & Pesonen 2006, 7; Juva ym. 2011, 228.)

Touretteen liittyy usein samanaikaisia oireita tai sairauksia. Tarkkaavaisuushäiriö, ylivilkkaus, pakko-oireisto sekä impulsiivinen, aggressiivinen ja räjähdysmäinen käytös kuuluvat Touretten oireyhtymän liitännäisoireisiin. Tavallisimmat näistä ovat ADHD ja pakko-oireinen häiriö. Oppimisvaikeuksia ei luokitella käytöshäiriöihin, mutta oppiminen voi muiden liitännäisoireiden vuoksi vaikeutua. (Nurmi & Pesonen 2006, 14.)

Touretten oireyhtymän syyt eivät ole täysin selvillä, mutta tutkimuksissa on voitu osoittaa, että häiriön syynä on aivojen kemiallisten välittäjäaineiden (neurotransmitterit), erityisesti dopamiinin ja serotoniinin epätasapaino (Nurmi & Pesonen 2006, 8). Perinnöllisten tekijöiden osuus oireyhtymässä on merkittävä. Tourette ja muut kehityksen neuropsykiatriset häiriöt ilmenevät yleisemmin pojilla kuin tytöillä.

7 VISUAALISUUS YMPÄRILLÄMME

Sanalla visuaalisuus tarkoitetaan jotakin näköaistiin liittyvää tai kuvallista. Visuaalisuutta on ympärillämme enemmän kuin huomaammekaan. Ympärillä oleva yhteiskuntamme on täynnä kuvia. Trygg (2010, 9) kertoo, että me kaikki ihmiset tarvitsemme kuvia, joiden avulla voimme opetella käsitteitä, jäsentää ympäristöä, hallita tilaa, jutella, huvitella ja niin edespäin. Kuinka tyhjä maailma olisikaan ilman kuvia! Monesti visuaalisuus on niin lähellä arkeamme, ettemme edes osaa kiinnittää siihen sen kummemmin huomiota. Esimerkiksi selittäessämme jollekin tuntematonta reittiä piirrämme kartan tai opetellessamme uuden kahvinkeitin käyttöö tutkimme ohjekirjan kuvia ja kaavioita. Liikennemerkkit viestittävät meille miten toimia, samoin muut kuvaopasteet, kuten esimerkiksi hissi-, wc- ja poistumistiekyltit. (Saari & Pulkkinen 2009, 6.)

7.1 Oppimistyylit

Ihmiset oppivat ja omaksuvat asioita eri tavoin. Jokaisella meistä on oppimis-, ajattelu- ja työskentelytyylimme, joka on yhtä ainutlaatuinen kuin sormenjälkemme (Kerola

2001, 87). Toiset meistä oppivat parhaiten kuuntelemalla, toiset taas kokeilemalla. Osa puolestaan sisäistää asiat parhaiten näkemällä.

Oppimistyyliä jaotellaan usein kolmeen perusr ryhmään: audittiivinen, kinesteettinen ja visuaalinen oppiminen. Audittiiviset oppijat oppivat kuulemansa perusteella ja pystyvät tarvittaessa palauttamaan sen mieleensä. Sanalliset ohjeet toimivat audittiiviselle oppijalle parhaiten. Kinesteettiset oppijat käyttävät sormiaan ja käsiään oppimisen tukena. Heidän liikehakuisuutensa lisää keskittymistä opetettavaan asiaan. He oppivat helpoimmin kirjoittamalla, raapustamalla, piirtämällä - käyttämällä käsiään. (Kerola 2001, 112.) Visuaaliset oppijat puolestaan muistavat näkemänsä ja pystyvät palauttamaan mieleensä visuaalisia yksityiskohtia. Oppija, jolla visuaalinen oppiminen on vahvaa, tarvitsee näköhavainnon tai mielikuvan ymmärtääkseen opetettavan asian (Kerola 2001, 112). Eri oppimistyyliä voi esiintyä yksilöllä päällekkäin, mutta usein yksi oppimistapa nousee ylitse muiden.

7.2 Visuaalisuus oppimisen tukena

Kuten jo aikaisemmin mainitsin, visuaalisuutta on ympärillämme enemmän kuin huomaammekaan. Ehkä juuri tämä on syynä sille, että suuri osa ihmisistä oppii parhaiten visuaalisuuden avulla. Tutkimustiedot osoittavat, että ihmiset omaksuvat asiat tehokkaimmin visuaalisten viestien avulla, jopa 80 % paremmin kuin pelkästä puheesta. (Kaljunen 2011, 38.)

Varsinkin lapset ovat luonnostaan hyvin visuaalisia ja oppivatkin parhaiten tämän kanavan kautta. Lapsen maailmassa kuvilla on tärkeä merkitys (Saari & Pulkkinen 2009, 3). Kerolan (2001, 87) mukaan lapsilla kehittyy vasta noin yhdentoista vuoden iässä audittiivinen aistimieltymys. Ennen tätä lapset omaksuvat tietoa parhaiten visuaalisesti, katselemalla ja tarkkailemalla ympäristönsä tapahtumia. Tämä huomioiden olisi tärkeää, että lasten ohjauksessa ja opetuksessa painotettaisiin visuaalisen, ja vähennettäisiin audittiivisen viestinnän osuutta. Näiden faktojen perusteella kuvien hyödyntäminen lapsen ohjauksessa on perusteltua.

8 SOSIAALINEN VUOROVAIKUTUS

Sanotaan että ihminen on sosiaalinen olento, joka tarvitsee muita ihmisiä lähelleen. Ihmisen olemassa olo sosiaalisena olentona on vuorovaikutusta toisten ihmisten kans-

sa (Kerola 2001, 111). Sosiaaliset taidot ovat olennainen osa ihmisen elämää. Näihin taitoihin liittyy kyky ilmaista positiivisia ja negatiivisia tunteita ja kyky mukautua erilaisiin tilanteisiin. Sosiaalisten taitojen avulla saamme muut ymmärtämään asioita ja mielipiteitä ja tekemään asioita, joita haluamme heidän tekevän. Sosiaaliset taidot ovat tarpeellisia, jotta tulemme toimeen toisten kanssa, saamme apua ja voimme tutustua, ystävystyä ja kuulua muiden joukkoon. (Heikura-Pulkkinen & Kujanpää 2006, 6–9.)

Sosiaalisiin taitoihin liittyy olennaisena osana vuorovaikutus toisten ihmisten kanssa. Kommunikointia on arvostettava jokaisen yksilön inhimillisenä perusoikeutena, ja jokaiselle tulisi luoda siihen mahdollisuus. Jokaisella tulee olla keino kertoa tuntemuksistaan, ymmärtää toisia ja tulla itse ymmärretyksi (Saari & Pulkkinen 2009, 6).

Aina sosiaaliset tilanteet eivät kuitenkaan onnistu. Kaikki eivät saavuta riittäviä sosiaalisen käyttäytymisen taitoja eivätkä opi niitä syystä tai toisesta lapsuuden ja nuoruuden aikana. Sosiaalista suoriutumista voivat vaikeuttaa useat eri tekijät. (Heikura-Pulkkinen & Kujanpää 2006, 9.) Monille kehityksellisen neuropsykiatrian häiriöille on tyypillistä puutteelliset kommunikaatio- ja vuorovaikutustaidot. Erityisesti kielihäiriöisillä ja autismikirjon lapsilla on selviä vaikeuksia sosiaalisessa kanssakäymisessä sekä kommunikoinnissa. Usein myös tarkkaavaisuus- ja ylivilkkaushäiriöihin liittyvät keskittymisen ja huomion suuntaamisen pulmat vaikeuttavat vuorovaikutusta.

On myös tavallista, ettei lapsella välttämättä ole minkäänlaista diagnoosia kommunikoinnin vaikeuksista, mutta silti, syystä tai toisesta, lapsen ja vanhemman välinen vuorovaikutus takeltelee. Lasten on monesti vaikea kertoa ajatuksistaan ja tunteistaan. Heidän voi olla vaikeaa löytää oikeita sanoja ja pukea ajatuksiaan sanoiksi. Myös nyky-yhteiskunnan jatkuvassa kiireen ja suorittamisen ilmapiirissä vanhempien voi olla vaikeaa löytää aikaa lasten kanssa tekemiseen ja kommunikointiin. Lapset turhautuvat nopeasti, jos he kokevat, etteivät tule kuulluiksi tai ymmärretyiksi.

9 KUVAT VUOROVAIKUTUKSEN TUKENA

Silloin kun lapsella on vaikeuksia kommunikoinnissa ja sosiaalisissa taidoissa tai silloinkin, kun lapsen ja vanhemman välinen vuorovaikutus on ilman diagnoosia syystä tai toisesta vaikeaa, voidaan puheen tueksi ja kommunikaation avuksi ottaa käyttöön erilaisia visuaalisuuteen perustuvia menetelmiä. Kuvat toimivat ajattelun, ilmaisun ja kommunikoinnin välineenä, jolla tuetaan ymmärtämistä ja selkeytetään puhuttua kiel-

tä. Silloin kun kuvia käytetään yksinomaan kommunikoinnin tueksi, kutsutaan sitä nimityksellä graafinen puhetta tukeva ja korvaava kommunikointi, lyhyemmin graafinen kommunikointi. Graafinen puhetta korvaava kommunikointi tarkoittaa sitä, että käytetään visuaalisia eli näkemiseen perustuvia välineitä, toisin sanoen esineitä tai graafisia merkkejä ilmaisutarkoituksessa (Trygg 2010, 27). Esimerkiksi erilaiset kuvataulut ja -kansiot ovat käytännöllisiä välineitä graafiseen kommunikointiin.

Aina visuaalisissa menetelmissä ei kuitenkaan ole kyse pelkästään itsensä ilmaisemisesta. Kuvat rikastuttavat vuorovaikutusta, vaikka puhumiseen ja ymmärtämiseen ei suuria haasteita liittyisikään. Arjessa kuvia voidaan käyttää apuna muun muassa ympäristön, ajan, tilojen, toiminnan ja henkilöiden jäsentämisessä. Myös tunteita ja tarpeita voidaan ilmaista kuvin, samoin voidaan myös jakaa kokemuksia toisen kanssa. (Kaljunen 2011, 41.) Visuaalisten keinojen käyttö motivoi usein myös puheen tuottamista ja edistää sekä kielen että sosiaalisten taitojen kehitystä. Kuvat innostavat vuorovaikutukseen.

9.1 Kuvien käyttäjät

Usein ihmisillä on harhaluulo, jonka mukaan puhetta tukevat ja korvaavat keinot ovat vain vaikeavammaisten apuväline. Kuitenkin me kaikki käytämme visuaalisia keinoja hyväksemme lähes päivittäin. Liikennemerkkit viestittävät meille miten toimia, samoin muut kuvaopasteet. Me kaikki käytämme arjessamme huomaamattammekin jonkinlaisia visuaalisia apuja. Puhetta tukevien ja korvaavien keinojen käyttö ei edellytä mitään diagnoosia eikä leimaa ketään. (Saari & Pulkkinen 2009, 6.) Visuaalisuudesta hyötyvät kaikki. Se on myös monien ihmisten vahvin oppimiskanava, varsinkin lapsilla, jotka ovat luonnostaan kiinnostuneet kaikesta visuaalisesta ympärillään.

Visuaalisuudesta on apua kaikille, mutta erityisesti kuvien käytöstä hyötyvät lapset, joilla on diagnosoitu jokin neuropsykiatrinen häiriö. Esimerkiksi Kerolan (2001, 89) sekä Launosen ja Korpijaakko-Huuhkan (2009, 175) mukaan visuaalinen, kuvallinen kommunikointi sopii useimmille autistisesti käyttäytyville ihmisille puheen kehityksen tukemiseen ja epävarman auditiivisen havainnon vahvistamiseen. Näyttää siltä, että auditiivisen kanavan kautta välittyvä viesti ei muodostu autistisille merkitykselliseksi. Sen sijaan monet havainnoivat erittäin tarkasti visuaalisista ympäristöään ja näyttävät muistavan tapahtumia yksityiskohtaisesti. Visuaalisen kanavan hyödyntäminen korostuu myös kielihäiriöisten, eli dysfaattisten lasten ohjauksessa. Dysfaattisilla

lapsilla on vaikeuksia ymmärtää kieltä ja puhetta. He eivät aina hahmota kuulemaansa oikein, joten auditiivinen kanava ei oppimisen kannalta ole paras (Kerola 2001, 92). Kuvista on myös hyötyä ADHD-lapsille, sillä kuvat auttavat lasta pysähtymään, ja niiden sisältö on konkreettisempi ja tarkempi kuin puhutun asian.

Haluan vielä kuitenkin painottaa sitä, kuinka paljon visuaalisuudesta hyötyvät kaikki. Kuten jo aikaisemmin mainitsin, menetelmien käyttö ei välttämättä vaadi mitään diagnoosia. Kuvia voidaan hyödyntää arjen pulmatilanteissa silloinkin, kun kyse ei ole neuropsykiatrisista häiriöistä. Lapsiperheiden kannattaa käyttää menetelmiä tarpeen mukaan arjen sujuvoittamiseksi.

9.2 Kuvien toimivuus

Miksi kuvat sitten ovat niin toimivia? Kuvat ovat konkreettisempia ja usein selkeämpiä kuin puhe. Sanallinen viesti on häiriöherkkää: se muuttuu usein toistettaessa, siihen lisätään sanoja, muutetaan äänenpainoja sekä kuvaillaan samaa asiaa eri käsittein. Kuvat ovat pysyviä. Ne pysyvät aina samana sekä toistettaessa että myös eri henkilön näyttämänä. Sanallista viestiä haittaa usein sen hetkellisyys. Sana häviää saman tien, kun se on sanottu. Kuvalliseen viestiin voi palata useita kertoja tai siihen voi syventyä koko viestin hahmottamiseen kerralla tarvitsemansa ajan. (Saari & Pulkkinen 2009, 7.) Kuvilla on monesti myös hyvin rauhoittava vaikutus. Kuvat auttavat pysähtymään. Monelle on usein myös helpompaa palata itse kuvan luokse, kuin kysyä neuvoa tai apua sanallisen viestin jälkeen. Näin ollen kuvat ohjaavat myös omatoimisuuteen.

Kuvat voivat auttaa myös huomattavasti erilaisten ongelmatilanteiden ratkaisemisesta. Monesti ongelmakäyttäytymisen perimmäisenä syynä on vaikeudet vuorovaikutuksessa. Kerolan (2001, 113) mukaan haasteellisen käyttäytymisen takana on mitä ilmeisimmin kyse yksilön puutteellisesta kyvystä ymmärtää toisten viestejä ja ilmaista itseään sosiaalisesti hyväksyttävällä tavalla. Kuten jo aikaisemminkin olen maininnut, ilmaisun ja ymmärtämisen pulmista seuraa helposti turhautumista. Usein lapsen turhautuminen tulee esiin ongelmakäyttäytymisenä. Kerolan mukaan parhain keino käyttäytymisongelmien ratkaisemiseksi on kommunikointikyvyn määrätietoinen kehittäminen kuvien ja muun visualisoinnin avulla.

Viittomat ovat myös yksi visuaalisuuteen perustuva kommunikoinnin tapa. Kerolan (2001, 115) mukaan viittomat antavat kommunikoinnille visualisuutta. Ne korostavat

viestien avainsanoja ja näin ymmärtäminen helpottuu. Viittomat ovat visuaalisuudessaan konkreettisempia kuin sanat. Itse painotan työssäni kuitenkin enemmän visuaalisten kuvien käyttöä, enkä sen vuoksi paneudu viittomiin sen enempää. Rajaukseeni on syynä se, että viittomien käyttö ei sovellu kaikille. Viittomien käyttöä haittaa sanallisen viestin tavoin sen hetkellisyys. Viittomaan ei voi pysähtyä ja palata kuten kuvaan. Viittomaa ei myöskään ulkopuolinen usein ymmärrä. Kuvaa sen sijaan ymmärtävät useimmat. (Kerola 2001, 114.) Trygg (2010, 9) puolestaan muistuttaa vielä, ettei viittomien käyttö sovi kaikille fyysisten rajoitusten, kuten esimerkiksi käsien liikerajoitusten vuoksi.

10 TYÖN TOTEUTUS

Opinnäytetyöni toteutuksen kannalta tärkeimmiksi työmenetelmiksi nousivat ammattilaisten haastattelujen ja vanhempien kyselyn toteutus sekä teorian tiedon käsittely. Näiden menetelmien ansiosta koin saavani kaiken tarvittavan tiedon työtäni varten. OS-MO-hanke oli minulle suurena tukena työn toteutuksen kaikissa vaiheissa. He muun muassa etsivät minulle sopivia haastateltavia ja kyselyyn vastaajia sekä auttoivat myös sopivien lähdemateriaalien löytämisessä.

10.1 Haastattelut

Lähdin oppaan suunnittelussa liikkeelle siitä, että halusin haastatella eri ammattilaisia, jotka työssään käyttävät visuaalisia menetelmiä. Lähdekirjallisuuden vähyys sai minut ajattelemaan, että ammattilaisten haastatteluilla saisin suoraan vastauksia niihin kysymyksiin, jotka olivat työni kannalta oleellisia. Suunnittelin tällöin työstäväni opasta mahdollisimman pitkälti haastattelujen pohjalta. Pohdin, että työntekijöiltä, jotka käyttävät menetelmiä työssään, saan hyvää tietoa siitä, kuinka menetelmiä konkreettisesti käytetään ja millaisia vaikutuksia niillä on lapsen ja perheeseen. Suunnittelin haastattelun kysymykset niin, että ne kattaisivat mahdollisimman laajasti oppaaseen suunnittelemani aiheet. Pyrin pohtimaan kysymyksiä vanhempien näkökulmasta: minkälaiset asiat heitä pohdituttaisivat? Tavoitteenani oli kysyä sellaisia kysymyksiä, joiden vastaukset vakuuttaisivat vanhemmat siitä, että menetelmien käyttö kannattaa.

OSMO-hankkeen projektityöntekijät etsivät minulle eri kasvatusalan ammattilaisia, jotka sopisivat haastateltavikseni. Sain todella laajan ja kattavan skaalan eri alojen ammattilaisten yhteystietoja aina erityislastentarhanopettajasta lasten neurologiin ja

sosiaalityöntekijästä psykologeihin. Mukaan mahtui vielä yksi sosiaalialan opiskelija, jolla itsellään on kaksi Nepsy-lasta. Lähestyin yhteensä 16 eri alojen ammattilaista sähköpostitse. Sain haastateltavakseni kuusi ammattilaista: perhetyöntekijä Aleksis Konttisen, sosiaalityöntekijä Eeva Björnisen, sosionomiopiskelija ja kahden Nepsy-lapsen äidin Riikka Valon, perhetyöntekijä Riitta Uusitalon, psykologi Taru-Leena Vuorion sekä erityisopettaja Ulla Hiltusen. Mielestäni haastateltavia oli juuri sopiva määrä ja laaja eri ammattien skaala.

Haastattelut päätin toteuttaa teemahaastatteluna. Jaoin kysymyksiä teemoittain, ja teemoiksi muotoutuivat: haastateltavan taustat, Nepsy, visuaaliset menetelmät, hyödyt sekä kehittämisideat. Koehaastattelin ohjaajaani Elina Pohjankunnasta testatakseni haastattelun toimivuuden. Lähetin sitten haastattelun kysymykset asiantuntijoille etukäteen, jotta he pystyvät rauhassa valmistautumaan haastatteluun. Itse haastattelut halusin toteuttaa kasvotusten.

Äänitin haastattelut, jotta pystyisin paremmin keskittymään itse haastatteluun, ja jotta voisin myöhemmin palata takaisin aiheisiin. Suunnitelmissani ei ollut kirjoittaa puhtaaksi, eli litteroida, haastatteluja jälkikäteen, vaan kävin niitä läpi nostoen esille tärkeimpiä asioita produktini kannalta. Vilkka ja Airaksinenkin (2003, 63–64) toteavat teoksessaan, että toiminnallisissa opinnäytetöissä usein riittää niin sanottu suuntaa antava tieto. Tästä syystä haastattelujen litterointi ei ole yhtä välttämätöntä kuin tutkimuksellisissa opinnäytetöissä.

Kun lähdekirjallisuutta alkoikin neuropsykiatrian kautta löytyä yhä enemmän, huomasin, etten käyttänytkaan haastatteluja työni pohjana niin paljon kuin alun perin olin suunnitellut. Koin haastattelut silti itseni kannalta erityisen tärkeäksi osaksi projektia. Ne toimivat itselleni ikään kuin johdatuksena aiheeseen. Sain haastatteluista paljon uusia näkökulmia, joita en ollut itse osannut ajatella, ja sain myös paljon ideoita oppaan rakenteeseen ja sisältöihin. Ilman haastatteluissa esiin nousseita teemoja, olisi lähdemateriaalien etsintä ollut paljon haastavampaa.

10.2 Vanhempien kysely

Halusin produktiini oikeiden ihmisten kokemuksia visuaalisten menetelmien käytöstä, sillä koin, että vertaisten ihmisten kokemukset ovat niitä, jotka innoittavat eniten. Päätin siis toteuttaa kyselyn sellaisille vanhemmille, joilla on omakohtaisia kokemuksia

visuaalisten menetelmien käytöstä. Halusin saada produktiini, oppaaseen, vanhempien omia kokemuksia värittämään oppaan sisältöä sekä toivottavasti myös inspiroimaan muitakin vanhempia kokeilemaan menetelmiä.

Jotta pystyin toteuttamaan vanhempien kyselyn, minun täytyi hakea työlleni tutkimuslupaa Tampereen kaupungilta, ja se myönnettiin minulle pian. OSMO-hanke etsi minulle sopivia asiakasperheitä vastaamaan kyselyyn.

Pyrin tekemään vanhempien kyselystä mahdollisimman yksinkertaisen ja lyhyen, jotta mahdollisimman moni jaksaisi siihen vastata. OSMO-hanke nimittäin varoitteli etukäteen huonosta vastausprosentista. Kyselystä tuli kaksisivuinen, jolla ensimmäisellä sivulla oli lyhyitä monivalintakysymyksiä muun muassa lapsen iästä, hoitopaikasta ja käytettävistä visuaalisista menetelmistä. Toisella sivulla oli avoimia kysymyksiä liittyen visuaalisten menetelmien käyttöön ja niiden vaikutuksiin. Käytin suhteellisen paljon avoimia kysymyksiä, koska halusin paljon vanhempien omia kertomuksia, jotta voisin käyttää niistä lainauksia oppaassani.

Päätimme ohjaajani Elina Pohjankunnaksen kanssa, että ennen kuin lähetämme kyselyt vanhemmille, tulisi kysely testauttaa. Lähetimme testikyselyn eräälle Elinan tuntemalle ihmiselle, jolla itsellään on Nepsy-lapsi. Hän suostui mielellään kyselyn koehenkilöksi ja vastasi kyselyyn. Pystyin näin ollen hyödyntämään myös hänen vastauksiaan oppaassani. Hän antoi myös muutamia korjausehdotuksia kyselyni saatetekstiin, mutta itse kyselyyn ei tehty muutoksia.

Kyselyn mukaan työstin saatekirjeen, jossa kerroin työstäni ja mihin vastauksia tuliaan käyttämään. Painotin myös, että kyselyt toteutetaan anonymisti ja salassapitovelvollisuutta noudattaen. Myös OSMO-hanke kirjoitti kyselyn mukaan oman saatekirjeensä, jotta vanhemmat tietävät, mitä kautta heidät on valittu kyselyn vastaajiksi. Päädyimme myös sellaiseen päätökseen, että minä kasasin kyselyt ja saatteet kirjeisiin ja OSMO-hanke postitti ne, jolloin minun haltuuni ei tarvinnut luovuttaa lainkaan asiakkaiden yhteystietoja. Näin suojelimme asiakkaiden yksityisyyttä. Kyselyjen mukana postitettiin myös valmiiksi postimaksetut palautuskuoret. Kyselyn vastausaikaa poh-tiessamme tulimme siihen tulokseen, että kymmenen päivää olisi sopiva aika, mutta koska juhannus sijoittui juuri vastausajalle, päätimme kyselyajan päättymispäiväksi 9.7.2012. Kyselyt postitettiin 21.6.2012 kolmelletoista perheelle.

12.7.2012 kyselyn vastauksia oli tullut takaisin neljä kappaletta. Se oli mielestäni suhteellisen hyvä vastausprosentti, sillä olimme jo aikaisemmin puhuneet, että monet perheistä jättäisivät varmasti vastaamatta. Myöhemmin saapui vielä yksi palautuskuori. Testikysely mukaan luettuna vastauksia oli yhteensä kuusi kappaletta. Vastaukset olivat hyvin innostavia, ja käytinkin paljon lainauksia vanhempien vastauksista oppaassani.

10.3 Teoriapohja

Kesä- ja heinäkuun ajan kirjoitin prosessikuvaukseni teoriapohjaa. Koin tärkeäksi, että tutustun ensin mahdollisimman hyvin aiheeseen, ennen kuin alan työstää opasta. Etsin tietoa muun muassa neuropsykiatriasta sekä siihen liittyvistä yleisimmistä häiriöistä. Etsin myös kirjallisuutta näiden häiriöiden tukemisesta ja kuntoutuksesta. Käytin lähteinä myös kuvalliseen kommunikointiin liittyvää kirjallisuutta.

Alkukesästä kirjoitin neuropsykiatriasta ja siihen liittyvistä yleisimmistä oireyhtymistä. Heinäkuun aikana kirjoitin visuaalisuudesta, vuorovaikutuksesta ja sen ongelmista sekä siitä, miten visuaalisuuden ja kuvien avulla voidaan auttaa paremman vuorovaikutuksen kehittämässä. Kun näihin aiheisiin vielä liitin OSMO-hankkeen taustat, on työni teoriapohja mielestäni tarpeeksi kattava. Itse visuaalisia menetelmiä en halunnut prosessikuvauksessani kuvata sen tarkemmin, sillä ne käydään niin yksityiskohtaisesti läpi oppaassani.

11 OPPAAN TYÖSTÄMINEN

Elokuun alussa aloin suunnitella itse opasta ja sen sisältöjä. Aiheita oppaaseen oli helppo lähteä työstämään prosessikuvaukseni teoriapohjan ansiosta. Erääksi ongelmaksi huomasin kuitenkin jo heti oppaan työstämisen alussa aiheiden rajaamisen. Yritin pitää mielessäni koko ajan sen, että oppaan tulisi olla mahdollisimman selkeä ja helppolukuinen, jolloin se ei myöskään saisi sisältää liikaa informaatiota. Kohderyhmää, eli kiireisiä lapsiperheitä, ajatellen olisi todella tärkeää, että opas pysyisi mahdollisimman kevyenä. Oppaan tulisi innostaa lukemaan, ei pelästyttää suurella infomäärällä.

11.1 Lähdekirjallisuus

Lähdin etsimään opasta varten myös lisää lähdekirjallisuutta. Hankin lähteikseni monenlaisia opastyylistä kirjallisuutta, joissa käydään hyvin yksityiskohtaisesti läpi erilaisia menetelmiä lasten ohjaukseen. Löysin myös onnekseni todella hyvän englanninkielisen lähteen, Cheryl Carterin (2010) kirjoittaman, vanhemmille tarkoitetun oppaan: *Organize your ADD/ADHD Child – a Practical Guide for Parents*. Teoksesta oli paljon apua työssäni. Kirjassa esiteltiin lukuisia eri tapoja muun muassa lapsen motivointiin visuaalisuuden avulla. Positiivisuutta ja luovuutta korostettiin kirjassa vahvasti.

Käytin hyväkseni myös prosessikuvaukseni teoriapohjassa käyttämäni kirjallisuutta. Näiden aineistojen avulla sain kattavat taustatiedot aiheista oppaani alkuun. Visuaalisten menetelmien esittelyssä käytin enemmän hyväkseni opastyylistä kirjallisuutta. Mielestäni oppaassani yhdistyy sujuvasti teoria ja käytäntö taustatiedoissa sekä menetelmien esittelyssä.

11.2 Kirjoitusprosessi

Lähdin etenemään oppaani työstämisessä niin, että päätin kirjoittaa kaiken tarvittavan tiedon ensin yhdeksi Word-tiedostoksi, ennen kuin alan edes miettiä oppaan visuaalista toteutusta. Koin että näin minun oli helpompi keskittyä oppaan sisältöihin. Pääpaino oppaan sisällöissä on itse visuaalisten menetelmien esittelyssä ja ohjeistuksessa. Halusin kuitenkin nostaa esiin hieman menetelmien taustoja ja visuaalisuutta toimimaan ikään kuin johdatuksena aiheeseen. Kirjoitin oppaan pohjaksi lyhyesti tietoa OSMO- ja Nepsy-hankkeista sekä neuropsykiatriasta yleisesti. Kävin nämä aiheet vain lyhyesti läpi, sillä en halunnut oppaassani tuoda liikaa esiin neuropsykiatrisia vaikeuksia. Ajattelin että jos neuropsykiatrisia ongelmia nostetaan liikaa esiin, voivat ihmiset helposti ajatella, että kuvat on tarkoitettu vain näin oireilevien lasten kanssa käytettäviksi. Koin hyvin tärkeäksi nostaa vahvasti esille sitä, että kuvia ja visuaalisuutta voidaan hyödyntää aivan kaikkien lasten kanssa. Työstinkin oppaaseeni kappaleen, jossa kerroin yleisesti visuaalisuudesta ja siitä, kuinka me kaikki ihmiset, oireettomatkin, käytämme sitä hyväksemme jopa huomaamattammekin lähes päivittäin. Halusin painottaa kohderyhmälle, että kuvien käyttö ei vaadi minkäänlaista diagnoosia eikä leimaa kehtään.

Vielä ennen varsinaisia menetelmien esittelyjä, kerroin oppaassani lapsen ja vanhemman välisen vuorovaikutuksen tärkeydestä sekä sen ongelmien vaikutuksista lapsen itsetuntoon. Koin nämä aiheet tärkeiksi, sillä vuorovaikutus on avainasemassa visuaalisten menetelmien käytössä. Mielestäni oli myös tärkeää nostaa lapsen itsetuntoon liittyvät asiat esille, sillä ne varmasti antavat monelle vanhemmalle ajattelemisen aiheita ja lapsen itsetunnon kohentaminen voi inspiroida monia vanhempia kokeilemaan menetelmiä.

Tämän jälkeen lähdin oppaassani esittelemään sitä, miten erilaisiin ongelmiin voidaan löytää ratkaisu visuaalisuutta apuna käyttäen ja sitä, miksi kuvat ovat niin toimivia lasten kanssa käytettäessä. Tämä toimi ikään kuin johdantona itse visuaalisten menetelmien esittelylle. Visuaalisten menetelmien esittelyssä etenin niin, että työstin aina yhden menetelmän kerrallaan. Jokaisessa kappaleessa pyrin tuomaan esiin aiheita, kuten miksi lapsilla voi olla vaikeuksia tiettyjen asioiden kanssa, millä tavoin visuaalisuus voi auttaa niissä, miten menetelmää konkreettisesti käytetään sekä millä tavoin se vaikuttaa lapseen. Etsin myös aina jokaiseen menetelmään sopivia lainauksia vanhempien kyselystä elävöittämään tekstiä. Vaikka en tässä vaiheessa vielä keskittynytään oppaan visuaaliseen toteutukseen, pohdin silti aina jo alustavasti ideoita ja kuvia kappaleisiin.

Koin myös tärkeäksi antaa oppaassani konkreettisia vinkkejä vanhemmille siitä, mistä kuvia ja muuta visuaalista materiaalia voi hankkia ja kuinka niitä voi esimerkiksi askarrella itse. Työstinkin oppaan loppupuolelle oman kappaleen, joka sisälsi vinkkejä edellä mainittuihin asioihin. Oppaan loppupuolella on vielä listattu aiheeseen liittyvää kirjallisuutta, jos vanhempia kiinnostaa tutustua aiheisiin syvemmin. Laitoin listaan kirjallisuutta, jonka itse koin hyödylliseksi oppaan työstämisen kannalta.

Halusin vielä työstää oppaan loppuun kappaleen liittyen vanhempien omaan jaksamiseen. Halusin kappaleessa tuoda esiin sitä, kuinka vanhemmat itse voivat hyötyä lapsen visuaalisesta tuesta. Monet kyselyyni vastanneet vanhemmat kertoivat oman jaksamisensa parantuneen huomattavasti nyt, kun heillä on toimivia menetelmiä käytössään. Pohdin, että joillekin vanhemmille oman arjen helpottuminen voi toimia myös hyvänä innostajana kokeilemaan visuaalisia menetelmiä.

Pohdimme OSMO-hankkeen kanssa pitkään oppaalle sopivaa nimeä. Opas oli kulkenut koko prosessin ajan työnimellä: Opas visuaalisuuteen lasten ohjauksessa. Ha-

lusimme kuitenkin työlle jonkin mielenkiintoisemman nimen: sellaisen, joka innostaisi ja houkuttelisi lukemaan. Sain ohjaajaltani Elina Pohjankunnakselta idean oppaan nimeämiseksi hänen pitämiensä koulutustilaisuuksien mukaan. Nämä tilaisuudet kulivat nimellä: Toimiva arki visuaalisin keinoin. Tämä nimi oli mielestämme todella toimiva ja sopiva oppaalleni. Päätimme kuitenkin pitää kiinni työnimestäkin, ja jätimme sen alaotsikoksi nimen alle, selventämään oppaan sisältöä. Opas sai viralliseksi nimekseen: Toimiva arki visuaalisin keinoin - Opas visuaalisuuteen lasten ohjauksessa.

Oppaan sisällöt kirjoitettuaani huomasin, että tekstiä tuli paljon odotettua enemmän. Minua suorastaan huolestutti materiaalin paljous. Epäilin, että joudun tiivistämään aineistoa aika lailla, jotta opas tulee pysymään tiiviinä ja selkeänä pakettina. Koin kuitenkin tiivistämisen todella vaikeaksi, sillä mielestäni kaikki asiat olivat jollain tapaa tärkeitä aiheeni kannalta. Päätin tiivistämisessä alkaa jo alustavasti miettiä oppaan visuaalista toteutusta. Ajattelin että voin oppaassa käyttää kuvia joidenkin tekstien korvaamiseen. Pyrin myös tiivistämään ja jakamaan tekstiä erilaisiksi kuvateksteiksi sekä info- ja huomiolaatikoiksi.

Koko kirjoitusprosessin ajan olin tiiviisti yhteydessä OSMO-hankkeen projektityöntekijöihin, erityisesti ohjaajaani Elina Pohjankunnakseen. Kysyin aina tarvittaessa apua ja mielipiteitä aineistoistani. Tapasimme myös aina tarvittaessa. Yhteistyö sujui vaivattomasti, ja sain aina tarvitsemaani tukea.

12 OPPAAN VISUAALINEN TOTEUTUS

Koska työni aiheena oli visuaalisuus, pyrin tekemään oppaastakin mahdollisimman visuaalisesti mielenkiintoisen. Pyrin käyttämään paljon kuvia sekä erilaisia niin kutsuttuja huomiolaatikoita, jotta oppaan lukeminen olisi mielekkäämpää ja kevyttä. Käytin hyväkseni Papunet-sivuston kuvapankkia, josta löytyy valtava määrä erilaisia kuvia, joita saa käyttää ei-kaupallisiin tarkoituksiin, kunhan kuvien lähdetiedot on merkattu ylös. Papunet-sivuston kautta oli helppo löytää eri teemoihin sopivia kuvia. Kuvat olivat selkeitä ja iloisia, ja ne toivat paljon eloa oppaaseen. Päätin myös itse valokuvata työhöni materiaalia, jotta välttyttäisi erilaisilta tekijänoikeusasioilta. Omien kuvieni avulla pystyin myös paljon paremmin havainnollistamaan visuaalisten menetelmien erilaisia käyttötapoja ja -tarkoituksia. Toin esimerkiksi erilaisia materiaaleja omaan kotiympäristöni ja havainnollistin kuvilla, kuinka niitä omassa kodissani käyttäisin.

12.1 Yhteistyö oppaan visuaalisessa toteutuksessa

Sain OSMO-hankkeelta tiedon, että halutessani voin pyytää apua työni visuaaliseen toteutukseen OSMO-hankkeen kanssa samassa rakennuksessa sijaitsevan perheneuvolan työntekijältä, joka itse opiskelee tällä hetkellä media-alaa Tampereella. Hän on Anna Tikkanen ja hän on työssään auttanut monissa visuaalista taitoa vaativissa tehtävissä niin perheneuvolaa, kuin OSMO-hankettakin. Päätin olla yhteydessä Annaan ja ehdottaa yhteistyötä. Anna lähti mielellään mukaan projektiini. Olen todella iloinen, että sain osaavan ihmisen auttamaan työni visuaalisessa toteutuksessa. Se helpotti suuresti omaa työmäärääni, ja olin varma, että lopputulos tulisi olemaan ammattimainen. Oma osaamiseni ei olisi mitenkään riittänyt visuaalisesti hyvään lopputulokseen.

Sovimme Annan kanssa ensimmäisen tapaamisen 22.8.2012, johon vein hänelle materiaaleiksi kirjoittamani tekstit, kuvia, joita olin itse valokuvannut sekä Papunetistä löytämiäni aiheisiin sopivia piirroskuvia. Vertailimme myös OSMO-hankkeelta saamiani muita oppaita ideoiden toivossa. Kävimme yhdessä aineistot läpi, ja kerroin ideoistani ja ajatuksistani. Sovimme, että tapaamme uudelleen seuraavalla viikolla, ja siihen mennessä Anna lupasi tehdä jo jonkinlaista alustavaa pohjaa työlle, jotta siitä olisi helpompi lähteä liikkeelle. Päädyimme ratkaisuun, että työistämme opasta siitä eteenpäin kasvotusten, sillä arvelimme työn sujuvan helpommin niin.

Seuraavan kerran tavatessamme tutustuimme paremmin Annan työstämiin alustaviin sivupohjiin, jotka hän oli lähettänyt minulle etukäteen sähköpostitse. Olin niihin erittäin tyytyväinen. Tulos oli siistiä ja selkeää. Anna oli valinnut työn pohjaksi sinisen värimaailman, joka miellytti myös minua. Oppaan sivuilla vaihtelivat sinisen eri sävyt. Erilaiset väripalkit sivujen reunoilla toivat heti lisää eloa työhön. Kuitenkin oppaan edetessä aloin kaivata työhön hieman muitakin värejä, jottei lopputulos jäisi liian yksitoikkoiseksi. Oppaan tulisi kuitenkin olla mahdollisimman visuaalisesti kiinnostava, jotta se palvelisi parhaiten kohderyhmää eli lapsiperheitä. Kun etenimme oppaassa siihen vaiheeseen, että saimme taustatiedot hankkeista, visuaalisuudesta ja vuorovaikutuksesta valmiiksi, sainkin idean, että kun oppaassa siirrytään esittelemään varsinaisia menetelmiä, voisi värimaailmakin siinä kohtaa muuttua. Tämä värimaailman muutos jakaisi mielestäni opastakin hieman selkeämpiin osa-alueisiin. Itseäni alkoi kiehtoa oranssi värimaailma, ja oikeita sävyjä etsiessämme huomasimmekin niiden sopiva si-

nisen kanssa oikein hyvin yhteen. Mielestäni on hyvä, että oppaan värimaailmoissa on pientä vaihtelua, jolloin opas ei jää liian yksitoikkoiseksi.

Eniten päänvaivaa oppaan visuaalisessa työstämisessä tuottivat aiheiden asettelu aukeamille. Toiset teemat kuvineen mahtuivat hyvin yhdelle aukeamalle, kun taas toisissa oli niin paljon enemmän asiaa, että niitä oli vaikea mahtuttaa vain yhdelle aukeamalle. Olin alun perin suunnitellut, että jokaista visuaalista menetelmää kohden olisi varattu vain yksi aukeama, mutta tämän suunnitelman hylkäsimme jo heti alussa, koska menetelmistä oli niin paljon infoa sekä niissä oli tärkeää käyttää runsaasti kuvia. Yllätyksekseni saimme kaiken materiaalin sopimaan järkevästi oppaaseen. Aluksi olin tosin ajatellut oppaasta hieman lyhyempää. En kuitenkaan koe opasta liian raskaaksi tietomäärän suhteen. Työ on kuitenkin niin visuaalinen, ja kuvat keventävät tekstiä huomattavasti. Loppujen lopuksi työtä ei tarvinnut paljoa tiivistää, sillä tekstin jakaminen kuvateksteiksi ja huomiolaatikoiksi auttoi jo paljon.

12.2 Oppaan tarkastus

Työn visuaalinen toteutus edistyi nopeasti ja oletin, että työn saa jo hyvinkin pian valmiiksi ja painoon. Yllätyin kuitenkin, kuinka paljon viimeistely ja korjaaminen veivät aikaa. Teksti piti oikolukea moneen kertaan, että varmasti kaikki mahdolliset virheet ynnä muut huomattiin. Aina kun luulin oppaan jo olevan valmis, löytyi aina vielä jotain korjattavaa.

20.9.2012 saimme Annan kanssa viimeiset korjaukset oppaaseen tehtyä ja lähetimme sen lukuun ja tarkastukseen ohjaajalleni Elinalle ja hänen kasaamalleen tiimille, jonka hän arveli olevan hyödyksi työn tarkastamisessa. Opasta tarkistivat Elinan ja OSMO-hankkeen lisäksi puheterapeutti, kiertävä lastentarhanopettaja sekä eräs Nepsy-lapsen äiti. Pyysin heiltä myös palautetta oppaastani.

Tapasimme Elina Pohjankunnaksen sekä OSMO-hankkeen uuden projektipäällikkö Kirsi Kopsen kanssa 3.10.2012 palaverin merkeissä, jossa kävimme läpi heidän ja tarkastustiimin mielteitä oppaasta. Oppaan sisältöihin ei tullut enää suuria muutoksia, vain muutamia lauseenrakenteita korjattiin. Tämän jälkeen työ kävi vielä kieliasun tarkastuksessa, ja lopuksi teimme Annan kanssa vielä viimeisiä visuaalisia korjauksia selkeyttämään kappaleiden alkuja ja loppuja. Opas lähetettiin painoon ja julkaistiin pdf-versiona Tampereen kaupungin internetsivuilla 12.11.2012.

13 ARVIOINTIA JA POHDINTAA

Kuten jo aikaisemmin mainitsin, oppaastani tuli laajempi, kun mitä olin alun perin suunnitellut. Kuitenkin näin jälkikäteen ajateltuna koen tämän vain hyväksi asiaksi. Mielestäni on parempi, ettei opas jäänyt vain pieneksi, ohueksi vihkoseksi, joka tulisi helposti heti lukemisen jälkeen heitettyä pois. Oppaani on enemmän kirjallinen, jonka mielellään säilyttää, ja johon on helppo palata aina tarpeen tullen uudestaan. Opas kertoo visuaalisista menetelmistä syvemmin, eikä vain pikaisesti esitele niitä pintapuolin. Opas syventyy kertomaan muun muassa, millaisissa tilanteissa menetelmät voivat auttaa lasta ja millä eri tavoin niitä voidaan käyttää. Se antaa vinkkejä, mistä materiaaleja voi saada tai tehdä, sekä myös perustelee, millaisia vaikutuksia menetelmillä on lapsen sekä myös koko perheen arjen sujumiseen. Koin työssäni erityisen tärkeäksi juuri perustella, miksi menetelmät ovat niin toimivia. Mielestäni ei voida sanoa, että jokin on toimiva, jos ei pystytä perustelemaan miksi. Näillä perusteluilla halusin pystyä vakuuttamaan vanhemmat, ja innostamaan heitä kokeilemaan menetelmiä.

Erityisen tyytyväinen olin toteuttamastani vanhempien kyselystä. Mielestäni juuri työn parasta antia ovat nimenomaan vanhempien kertomukset omista kokemuksistaan. Halusin nostaa vanhempien kokemuksia esiin oppaassani, sillä mielestäni nämäkin toimivat yhtenä parhaimpina vakuuttajina. Lukijat voivat huomata vertaistensa kokemuksista, että he eivät ole yksin ongelmiansa kanssa, vaan on muitakin perheitä, jotka kamppailevat aivan samanlaisten asioiden parissa. Näin ollen he saavat tarvitsemaansa vertaistukea. Nämä lainaukset vanhempien kokemuksista toimivat myös varmasti kannustimena monille lukijoille, kun he huomaavat, että muutkin ovat pystyneet ratkomaan ongelmiansa menetelmien avulla.

Olen ollut todella innoissani aiheestani, ja työtä on ollut todella mielekästä tehdä. Oma tietouteni ja ymmärrykseni asioihin on kasvanut valtavasti. Työn alussa vierastin kovasti neuropsykiatriaa ja siihen liittyviä ongelmia ja luulin, että pystyisin välttämään aiheen, jos painottaisin työtäni vain siihen suuntaan, että visuaalisten menetelmien käyttö ei vaadi diagnooseja. Työni kuitenkin jumittui heti alkuunsa, kun lähdekirjallisuutta ei löytynyt tarpeeksi. Kun sitten päätin avata oven neuropsykiatrian maailmaan, lähti työ vauhdilla etenemään. Neuropsykiatrian kautta tietouteni visuaalisiin apuihin kasvoi valtavasti. Myös ymmärrykseni neuropsykiatrisia ongelmia kohtaan kasvoi

huomattavasti, ja nyt koen aiheen todella mielenkiintoiseksi ja haluaisin jopa tutustua aiheisiin syvemmin. Koen tämän kaiken ammatilliseksi kasvuksi. Neuropsykiatria on tärkeä ja olennainen osa työtäni, vaikka oppaassani päätin olla painottamatta sitä liikaa. Olen tutustunut neuropsykiatrisiin poikkeavuuksiin prosessikuvaukseni teoriapohjassa, ja tietouteni sen kautta visuaalisiin apuihin on vahvempaa.

Olen todella tyytyväinen oppaan visuaaliseen ulkomuotoon. Mielestäni työ on hyvin siisti ja selkeä. Olen iloinen, että otin tarjotun avun vastaan ja aloitin yhteistyön media-alan opiskelija Anna Tikkasen kanssa. Olen itse hieman sen tyyppinen persoona, että haluan tehdä kaiken yksin ja omalla tavallani. Minun on usein vaikea pyytää apua, jolloin tulee monesti niin sanotusti haukattua liian iso pala ja tehtyä töitä yli omien rajojen. Olen tyytyväinen, että ymmärsin, että oma osaamiseni ei riittäisi ammattimaisen lopputuloksen saamiseen. En koe, että opas olisi vähemmän itseni näköinen nyt, kun joku muu oli sitä työstämässä. Teimme kuitenkin Annan kanssa niin läheistä ja jatkuvaa yhteistyötä, ja olinhan itse valinnut sekä myös kuvannut materiaalit työhöni. Anna myös osasi toteuttaa kaikki ideani. Koen jopa ehkä, että oppaasta tuli näin enemmän itseni näköinen, sillä en olisi itse osannut toteuttaa läheskään kaikkia ideoitani.

Näin jälkikäteen olen alkanut pohtia, että olisiko oppaassani pitänyt tuoda enemmän esiin lapsen tunteiden hallintaa. Visuaalisuutta voi käyttää menetelminä vaikka kuinka monin eri tavoin, ja eri menetelmiä voi soveltaa itselleen sopivaksi, vain luovuus on rajana. Lapsen tunteiden hallintaa pystytään kehittämään monin eri tavoin visuaalisuutta apuna käyttäen. Tunteiden hallintaa sivutaan monissa esittelemissäni menetelmissä. Esimerkiksi lapsen motivoinnissa siten, että visuaalisen tarrataulun avulla lapsi voi opetella hallitsemaan tunteitaan tai purkamaan niitä jollakin eri tavalla. Yritin nostaa oppaassa esiin mielestäni tärkeimpiä menetelmiä, mutta ehkäpä silti tunteiden hallintaa olisi voinut nostaa omana kappaleenaan hieman enemmän esille.

Koen, että oppaani on tarpeellinen ja ajankohtainen. Yleinen tietous neuropsykiatrisista ongelmista on lisääntynyt huomattavasti ja on nykyisin paljon esillä. Neuropsykiatriset poikkeavuudet huomioidaan nykyisin paremmin, ja erilaiset erityisryhmät ja -luokat ovat yleisiä. (Kaljunen 2011, 7.) Visuaalisia menetelmiä tuodaan paljon esille, mutta selkeä ohjeistus niiden käyttöön uupuu. Eri kasvatusalojen ammattilaisten kanssa olen moneen kertaan puhunut siitä, ettei riitä, että kuvat ja muut visuaaliset menetelmät vaan tuodaan kotiin ilman sen suurempaa ohjeistusta ja oletetaan niiden itses-

tään ratkaisevan kaikki ongelmat. Vanhemmat tarvitsevat opastusta ja selkeitä ohjeita kuvien käyttöön. Koen, että oppaani vastaa juuri tähän tarpeeseen.

Pyysin ohjaajani Elinan kasaamalla oppaan tarkastustiimiltä myös palautetta oppaastani. Sain oppaasta runsaasti positiivista palautetta eri tahoilta. Ammatillaiset pitivät opasta sopivan laajana sekä helppolukuisena. Asiasisällöt olivat selkeitä ja hyvin esitetty. Kuvia sekä vanhempien kommentteja oli sopivasti tasapainottamassa ja selkeyttämässä tekstiä. Oppaan uskottiin motivoivan vanhempia kuvien käyttöön omassa arjessaan. Osa ammattilaisista pohti, oliko opas hieman pitkähkö, mutta keskusteltuamme asiasta tulimme siihen tulokseen, että opas oli sopivan laaja. Harkitsimme asiaa siltä kannalta, että aina löytyy vanhempia, jotka haluavat mahdollisimman paljon taustatietoja aiheista. Oppaan uskottiin palvelevan hyvin tarkoitustaan.

Kun ensimmäisen kerran aloin suunnitella opinnäytetyöprojektiani halusin, että työni tulisi olemaan hyödyllinen ja että siitä voisi oikeasti olla apua. Olen mielestäni onnistunut tässä tavoitteessani, sillä oppaani tullaan ottamaan työvälineeksi OSMO-hankkeen toiminnassa. Työntekijöillä on aikeena jakaa opasta asiakasperheille. Työntekijöiden mielestä opasta pystyvät hyödyntämään yhtä hyvin myös koulut ja päiväkodit, vaikka opas onkin suunnattu ensisijaisesti vanhemmille.

Mielestäni työni vastaa kattavasti alussa asettamiini kysymyksiin. Kysymyksiin ”*millaisia visuaalisia keinoja lapsen ohjaukseen on, ja miten niitä käytetään?*” oppaani antaa suorat vastaukset esittelemällä erilaisia visuaalisia menetelmiä ja antamalla selkeitä ohjeita niiden käyttöön. Kuten jo aikaisemmin mainitsin, opas vakuuttaa perustelemalla vanhemmille, kuinka menetelmien käyttö voi helpottaa lapsen ja myös koko perheenkin arkea. Näin ollen se vastaa myös kattavasti kysymykseen ”*millaisia vaikutuksia menetelmien käytöllä on lapseen?*”.

Olemme OSMO-hankkeen kanssa alustavasti suunnitelleet opinnäytetyölleni jatkoa. Vuoden 2013 alkupuolella olisi tarkoitus päästä esittelemään opasta erilaisiin tilaisuuksiin kuten esimerkiksi työntekijöiden koulutuksiin ja ohjausryhmiin, vanhemmille suunnattuihin Nepsy-tietokoulutuksiin sekä vanhempainiltoihin. Tavoitteenamme on viedä tietoutta oppaasta ja visuaalisista menetelmistä niin vanhemmille kuin myös perheiden parissa toimiville ammattilaisille. Toivon, että ammatillaiset löytäisivät tätä kautta uusia työmenetelmiä ja ottaisivat oppaan työkalukseen, jota he pystyisivät taas viemään eteenpäin omille asiakkailleen. Pohdimme myös oppaan markkinointia eri

yhteistyötahoille, jotta tietous oppaasta leviäisi mahdollisimman laajalle. Tarkoituksena olisi kehittää jonkinlainen mainosviesti esimerkiksi kolmannelle sektorille ja OS-MO-hankkeessa mukana olevien kuntien yhteyshenkilöille, jolloin opas saisi näkyvyyttä myös Tampereen ulkopuolella.

Olen myös pohtinut työlleni erilaisia jatkotutkimusehdotuksia. Mielestäni aiheestani voisi saada paljon toiminnallisia opinnäytetöitä, koska työni on niin käytännönläheinen. Toiminnallisina jatkotutkimuksina voisi kehittää jonkinlaisia tapahtumia tai näyttelyitä, kuten esimerkiksi vanhemmille suunnattuja avoimia ovia, jossa olisi esillä erilaisia materiaaleja ja jossa annettaisi myös opastusta visuaalisuuden käyttöön lapsen ohjauksessa. Tällaisia näyttelyitä voisi järjestää esimerkiksi OSMO-hankkeen lainaamossa, päiväkotien vanhempainilloissa tai jonkin suuremman lapsiperheille suunnatun tapahtuman yhteydessä. Aiheeni kenttää voisi myös laajentaa kotiympäristöstä päiväkotiympäristöön järjestämällä jatkotutkimuksena jonkin info- tai koulutustilaisuuden päiväkodin henkilökunnalle. Päiväkodin henkilökunta saisi näin ollen uusia työkaluja ja voisi puolestaan taas jakaa tietouttaan eteenpäin lasten vanhemmille. Tutkimuksellisenä työnä voisi puolestaan kehittää tutkimuksen siitä, kuinka monissa päiväkodeissa visuaalisia menetelmiä käytetään, ja millaisena työntekijät kokevat niiden käytön. Mielestäni mielenkiintoinen aihe olisi myös se, miten päiväkodin henkilökunta ja koulumaailmassa opettajat käyttävät eri oppimiskanavia hyväkseen opetuksessa. Työssäni kerroin eri oppimistyyleistä ja siitä, kuinka lapset hyötyisivät parhaiten visuaalisen kanavan käytöstä. Kerolakin (2001, 87) toteaa, että lasten ohjauksessa ja opetuksessa tulisi painottaa visuaalisen, ja vähentää auditiivisen viestinnän osuutta. Olisi mielenkiintoista nähdä, kuinka tämä toteutuu kouluissa ja päiväkodeissa. Mielestäni olisi myös mielenkiintoista tutkia tarkemmin sitä, minkälainen merkitys kuvilla on lapselle; miten lapsi itse kokee kuvien käytön. Olisi mielenkiintoista tietää minkälaisia prosesseja lapsi käy päänsä sisällä katsoessaan kuvaa, ja verrata sitä esimerkiksi saman asian esittämiseen sanallisen viestin kautta. Kuinka eri tavoin lapsen aivot prosessoisivat eri kanavien kautta vastaanotettuja viestejä?

Opinnäytetyöstäni hyödyn itse tulevana varhaiskasvatuksen ammattilaisena ja ehkäpä jonakin päivänä vielä itsekkin vanhempana. Työni on antanut minulle niin paljon erilaisia keinoja lasten ohjaukseen ja erilaisten ongelmatilanteiden ratkaisemiseen. Olen myös työn ohessa oppinut paljon uutta positiivisuudesta ja ratkaisukeskeisyydestä lasten kanssa työskentelyssä. Mielestäni on erityisen tärkeää painottaa positiivisuutta.

Positiivisuudella on niin paljon suurempi teho ja vaikutus lapseen. Sen avulla pystytään myös katkaisemaan jatkuva negatiivisuuden kierre eli jatkuva lapsen kieltäminen, komentaminen ja moittiminen. Olen itse huomannut työskennellessäni päiväkodeissa, että välillä positiivisuuden näkeminen voi olla vaikeaa ja helposti ajautuu jatkuvasti kieltämään lasta. Olisi tärkeää pyrkiä kääntämään oma ajattelu positiiviseen suuntaan, ja pyrkiä näkemään hyvä lapsessa. Itse olen suorastaan innoissani visuaalisista menetelmistä ja haluaisinkin päästä toteuttamaan näitä mahdollisimman pian tulevissa töissäni.

Itselleni on työtä tehdessäni avautunut aivan uudella tavalla se, kuinka paljon visuaalisuus on läsnä elämässämme ilman, että sitä aina huomaammekaan, ja kuinka suuri vaikutus sillä onkaan meidän kaikkien elämässä. Kuva on paras apu silloin, kun tuntuu, etteivät sanat riitä. Mielestäni vanha sanonta kuvaa tätä paremmin kuin hyvin: *”yksi kuva kertoo enemmän kuin tuhat sanaa”*.

LÄHTEET

Carter, C. 2010. Organize your ADD/ADHD Child - a Practical Guide for Parents. London: Jessica Kingsley Publishers.

Gillberg, C. 2001. Touretten oireyhtymä - Oireina tahattomat lihasnykähdykset ja äännähdykset. Jyväskylä: PS-kustannus.

Heikura-Pulkkinen, U. & Kujanpää, S. 2006. Sosiaaliset kuvatarinat. Jyväskylä: Haukkarannan koulu.

Heister Trygg, B. 2010. Graafinen kommunikointi - Esineet, kuvat ja symbolit puhetta tukevassa ja korvaavassa kommunikoinnissa. Kouvola: Kehitysvammaliitto ry.

Hyytiäinen-Ruokokoski, U. 2001. Diagnoosina dysfasia - Opas kielihäiriöisen lapsen vanhemmille. 2. painos. Turku: Aivohalvaus- ja dysfasialiitto ry.

Juva, K., Hublin, C., Kalska, H., Korkeila, J., Sainio, M., Tani, P. & Vataja, R. 2011. Kliininen neuropsykiatria. 1. painos. Helsinki: Duodecim.

Kaljunen, O. (toim.) 2011. Nepsy-käsikirja. Pdf-tiedosto. Tampereen kaupungin internetsivut. Saatavissa:
<http://www.tampere.fi/tampereinfo/projektit/valtakunnalliset/kaste/nepsy.html>. [viitattu 5.9.2012].

Kasperii II. Kasperii II -hankkeen internetsivut. Saatavissa:
<http://www.kasperiihanke.fi/>. [viitattu 30.9.2012].

Kerola, K. 2001. Struktuuria opetukseen - Selkeys ja rakenteet oppimisen edistäjänä. Porvoo: PS-kustannus.

Launonen, K. & Korpijaakko-Huuhka, A. 2009. Kommunikoinnin häiriöt - Syitä, ilmenemismuotoja ja kuntoutuksen perusteita. 7. painos. Helsinki: Yliopistopaino.

Lehtisare, S. 2012. Toimiva arki visuaalisin keinoin - Opas visuaalisuuden lasten ohjauksessa. Pdf-tiedosto. Tampereen kaupungin internetsivut. Saatavissa: <http://www.tampere.fi/perhejasosiaalipalvelut/neptunus.html>. [viitattu 14.11.2012].

Mannström-Mäkelä, L. & Saukkola, K. 2008. Voimaannuttavan ohjaamisen käsikirja. Helsinki: Palmenia Helsinki University Press.

Nepsy-hanke - Kumppanuus lasten ja nuorten mielenterveystyön palvelurakenteen perustana 2009 - 2011. Loppuraportti. Pdf-tiedosto. Tampereen kaupungin internetsivut. Saatavissa: <http://www.tampere.fi/perhejasosiaalipalvelut/neptunus.html>. [viitattu 30.9.2012].

Numminen, H. & Sokka, L. 2009. Lapsellani on oppimisvaikeuksia. Juva: Edita.

Nurmi, L. & Pesonen, K. 2006. Elämää touretten oireyhtymän kanssa. Jyväskylä: PS-kustannus.

Osaamisverkostoista monimuotoinen tuki lasten ja nuorten kehitysympäristöihin - OSMO. Pdf-tiedosto. Tampereen kaupungin internetsivut. Saatavissa: <http://www.tampere.fi/tampereinfo/projektit/valtakunnalliset/kaste/osmo.html>. [viitattu 30.9.2012].

Osmo-hanke. Tampereen kaupungin internetsivut. Saatavissa: <http://www.tampere.fi/tampereinfo/projektit/valtakunnalliset/kaste/osmo.html>. [viitattu 30.9.2012].

Schopp, L. & Kaartinen, M. 2009. Nepsy-lapsiko?. Pdf-tiedosto. Tampereen kaupungin internetsivut. Saatavissa: <http://www.tampere.fi/perhejasosiaalipalvelut/neptunus.html>. [viitattu 5.9.2012].

Saari, K. & Pulkkinen, M. 2009. Tule, tule hyvä kakku - Kuvitettuja toimintaohjeita lapsen arkeen. Helsinki: Autismi- ja Aspergerliitto ry.

Vilkkä, H. & Airaksinen, A. 2003. Toiminnallinen opinnäytetyö. Jyväskylä: Tammi.

Vilkkä, H. 2009. Tutki ja kehitä. Jyväskylä: Tammi.

Asiantuntijoiden teemahaastattelu

Taustaa

1. Haastateltavan koulutus- ja työhistoria?

NEPSY

2. Kuvaile omin sanoin mitä on NEPSY/ Mitä tulee mieleesi sanasta NEPSY?

Visuaaliset menetelmät

3. Kuvaile millaisia visuaalisuuteen perustuvia menetelmiä olet työssäsi käyttänyt lasten ohjauksessa.
4. Kuvaile miten näitä menetelmiä käytät.
5. Millaisia materiaaleja olet lasten ohjauksessa käyttänyt?
6. Millaisten lasten kanssa olet käyttänyt menetelmiä?

Hyödyt

7. Miksi visuaalisuuteen perustuvia menetelmiä on mielestäsi hyvä käyttää?
8. Miten mielestäsi lapsi hyötyy menetelmien käytöstä?
9. Miten mielestäsi vanhemmat hyötyvät menetelmien käytöstä?

Kehittämisideoita

10. Millaisia asioita vanhemmille tarkoitetun visuaalisen oppaan tulisi mielestäsi sisältää?

Hei!

18.5.2012

Olen viimeisen vuoden sosionomiopiskelija Kymenlaakson ammattikorkeakoulusta ja valmistelen parhaillani lopputyötäni. Työni tarkoituksena on luoda käytännöllinen opas vanhempien käyttöön, joka esittelee erilaisia visuaalisuuteen perustuvia menetelmiä helpottamaan lapsiperheiden arkeen kuuluvien haasteellisten tilanteiden ratkaisemista.

Tarvitsen työhöni vanhempien omia kokemuksia visuaalisten keinojen käytöstä. Visuaalisilla keinoilla tarkoitan mm. piirtämistä, kuvia, Time timeria, liikennevaloja jne. Ohessa on mukana kyselylomake, joka käsittelee näitä asioita. Vastauksia on tarkoitus käyttää oppaaseen tuomaan vanhempien omia näkemyksiä ja kokemuksia visuaalisista keinoista ja näin ollen myös rohkaisemaan muita vanhempia niiden käyttöön. Kaikki vastaukset käsitellään anonymisti ja salassapitovelvollisuutta noudattaen.

Oheisen kyselylomakkeen kysymyksillä tarkoitetaan lasta, jonka kanssa visuaalisia menetelmiä käytetään. Jos perheessänne on useampi kuin yksi lapsi, jonka kanssa menetelmiä käytetään, voidaan heidät kaikki huomioida kyselyssä esimerkiksi valitsemalla useampi vastausvaihtoehto. Vastauksia voi tarvittaessa jatkaa paperin toiselle puolelle.

Kyselyyn on aikaa vastata 10 päivää sen jälkeen, kun olette kyselyn vastaanottaneet. Ohessa on mukana palautuskuori, jossa voitte vastauksenne palauttaa postitse. Postimaksu on valmiiksi maksettu.

Kyselyyn vastaaminen vie aikaa n. 15 minuuttia, ja vastauksillanne on suuri merkitys työn kannalta. Toivon, että pystytte osallistumaan kyselyyn.

Ystävällisin terveisin

Suvi Lehtisare

1. Lapsen ikä _____
(jos perheessä useampi lapsi, jonka kanssa visuaalisia menetelmiä käytetään, kaikkien iät)

2. Lapseni on kotihoidossa
 päiväkodissa
 esikoulussa
 alakoulussa

3. Valitse seuraavista (voit valita myös useamman vaihtoehdon)

Sain tietoa visuaalisten menetelmien käytöstä

- lapsen päiväkodista
 lapsen koulusta
 perhetyöntekijältä
 terveydenhuollosta/ Tays:ista
 joku muu, mikä? _____

4. Valitse seuraavista (voit valita myös useamman vaihtoehdon)

Millaisia visuaalisia menetelmiä kodissanne on käytössä?

- kuvat/kortit
 kello/Timetimer
 liikennevalot
 motivointi/palkkio
 piirtäminen
 jokin muu, mikä? _____

5. Kuvaile omin sanoin kuinka käytätte näitä menetelmiä.

6. Käytetäänkö visuaalisia menetelmiä lapsenne ohjaukseen muuallakin kuin kotona?

- Kyllä missä? päiväkodissa
 Ei koulussa
 harrastuksissa
 sukulaisilla
 muu, mikä? _____

7. Millä tavoin koet visuaalisten menetelmien vaikuttavan lapseesi? (kotona sekä mahdollisesti muissa ympäristöissä)

8. Kuinka lapsi mielestäsi kokee visuaalisten menetelmien käytön? (voit kysyä lapselta itseltään tai kertoa oman näkemyksesi)

9. Mitä hyötyjä koet lapsellesi olevan visuaalisten menetelmien käytöstä?

10. Entä itsellesi vanhempana?

11. Kuvaile kuinka helppona/vaikeana koet visuaalisten menetelmien käytön.
